משנה · אחרונים · תוספות יום טוב · סדר זרעים

תוספות יום טוב על משנה כלאים

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תוספות יום טוב על משנה כלאים

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תוספות-יום-טוב-על-משנה-כלאים/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

משנה כלאים, הקדמה 5
פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 6
משנה ה 6
משנה ז 7
משנה ח 8
משנה ט 8
פרק ב 9
משנה א 9
משנה ב 10
משנה ג 10
משנה ד 11
משנה ה 11
משנה ו 13
משנה ז 13
משנה ח 14
משנה ט 16
משנה י 17
פרק ג 18
משנה א 18
משנה ב 26
משנה ג 26
משנה ד 27
משנה ה 28
משנה ו 28
משנה ז 28
פרק ד 29
משנה א 29
משנה ב 29
משנה ג 29
משנה ד 29
משנה ה 30
משנה ו 30
משנה ז 31
משנה ח 31
משנה ט 31
פרק ה 32
משנה א 32
משנה ב 33
משנה ג 33
משנה ד 33
משנה ה 34
משנה ו 48
משנה ז 48
משנה ח 48
פרק ו 49
משנה א 49
משנה ב 49
משנה ג 50
משנה ד 50
משנה ו 50
משנה ט 51
פרק ז 51
משנה א 51
משנה ב 51
משנה ד 52
משנה ו 52
משנה ז 52
משנה ח 53

פרק ח 54
משנה א 54
משנה ב 55
משנה ג 55
משנה ד 56
משנה ה 56
משנה ו 57
פרק ט 57
משנה א 57
משנה ב 58
משנה ג 59
משנה ד 59
משנה ה 59
משנה ז 59
משנה ח 60
משנה ט 61
משנה י 61

משנה כלאים, הקדמה

כתב הרמב"ם סידר אחר דמאי כלאים שכך סידרם הכתוב בסדר קדושים תהיו לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים ע"כ. וכבר נתן טעם למה הקדים דמאי וסמכה לפאה: [*כלאים. ירושלמי. כתיב (**ויקרא יט**) שדך לא תזרע כלאים הייתי אומר אפילו שני מיני חטים אפילו שני מיני שעורים. בהמתך לא תרביע כלאים (**שם**) הייתי אומר אפילו שור שחור על גבי שור לבן או שור לבן על גבי שור שחור ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (**שם**) הייתי אומר [**אפילו**] שני מיני צמר ואפילו שני מיני פשתן. פירש בבגדים (**דברים כ"ב:י"א-י"ב**) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו מה כלאי בגדים שאסרתי לך לא זה ממין זה ולא זה ממין זה אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום לא זה ממין זה ולא זה ממין זה]:

פרק א

משנה א

החטים והזונין אינן כלאים זה בזה. כדי להורות ששנויים זוגות זוגות להכי הפסיק בזוג קמא ותני עלה אינן כלאים זה בזה:

והזונין. כ' הר"ב ואע"ג דלא חזי למאכל אדם מכל מקום כיון שמוליכים אותם ממקום למקום וכו' דאי לאו הכי לא היו אוסרין אלא באותו מקום לבד כחכמים דסוף פרק ה לענין קוצים בכרם והכי מפרש בירושלמי:

אינם כלאים זה בזה. כתב הר"ב והא דאמרינן במנחות (פרק עשירי משנה ז) הכוסמין וכו' הני מילי לענין חלה וכו'. עיין שם בפירוש הר"ב וכן עיין בפרק ד ממסכת חלה (מ"ב):

ושבולת שועל. כתב הר"ב בלע"ז אוינ"א. ושבולת שלה עשוי כזנב שועל. רש"י פרק כל שעה (פסחים דף לה:)

וטופח. עיין בפירוש הר"ב במשנה ג פרק ה דפאה:

[* **והשעועים**. בירושלמי הגירסא והשעועית בתי"ו ושם בגמ' כיני מתניתא הלבן והשעועית. א"ר יונה למה נקרא שמה שעועית שהיא משעשעת את הלב ומהלכת את בני מעים. ופי' הר"ש כלומר שמטמטמת (את) הלב ומשלשלת מל' ועיניו השע (ישעיהו ו':י') וטח את הבית (ויקרא י"ד:מ"ב) תרגום ושוע]:

משנה ב

[* **כרישים**. פי' הר"ב בלע"ז פורו"ש. ובאו"ה ריש שער ל"ח כתב שקורין לאוי"ך ונכתב בגליון ובלע"ז פאר"י. והם דומים קצת לבצלים ולשומים בהיותם ירוקים עדיין כלומר שלא נתייבשו עדיין ע"כ. ושם לאוי"ך הוא ידוע בלשון אשכנז]:

והרמוצה. פי' הר"ב דלעת מרה שממתקים אותה ברמץ וכו'. ירושלמי. וכתב הר"ש ובבבלי לא קיימא הך מילתא דאמרינן בפרק הנודר מן המבושל (נדרים דף נא.) מאי הרמוצה אמר שמואל קרי קקזאי (דלועים של אותו מקום שחינם מתבשלים לעולם יפה) רב אשי אמר דלעת הטמונה ברמץ איתבי' רבינא לרב אשי רבי נחמיה אמר דלעת מצרית כלאים עם הרמוצה תיובתא ע"כ. לפירוש רש"י ור"ן דבנדרים הוי תיובתא דהתם קושיא לפירוש דהכא שמפרשים דמדברי ר' נחמיה משמע דרמוצה מין דלעת שנקרא רמוצה. אבל לפירוש הרא"ש דהתם ניחא הירושלמי עם הבבלי שכך כתב אלמא מין בפני עצמו הנקרא כן על שם שמאותן המינין רגילין לטמון ברמץ אבל שאר מיני דלועים אינם נקראים כך אפילו אם טומנין אותם ברמץ ע"כ. ובירושלמי אהך ברייתא דר' נחמיה איתא הכי והרמוצה אמר רבי חנינא כמין דלעת מרה היא והן ממתקין אותה ברמן. ויש עכשיו לפרש דברי הר"ב דר"ל כך דלעת מרה וכו' ואותו המין שהוא כך וטומנים ברמץ בה עסקינן והיא היא הנקראת רמוצה וכן נפרש דבריו בנדרים אע"פ שלשם אינם סובלים הפירוש כל כך איכא למימר דסמך אדהכא:

משנה ג

והנפוץ. כ' הר"ב עליו דומין לעלי הלפת הלכך לא הוו כלאים. [* ובירושלמי במשנה ובגמרא הגירסא והנפוס] ועי' במשנה ה: [* והתורמוס. פירשו הר"ב בד"ה פלוסלוס וכו'. ועיין מ"ש בזה בשם מהר"ם במשנה ד פרק קמא דטבול יום]:

משנה ד

ובאילן. עיין מה שכתבתי במשנה ז בס"ד:

הפרישים והעוזרדין. בפ' חבית (שבת דף קמד) כתב בעל חכמת שלמה פרישים בל' אשכנז קוויט"ן. עוזרדין בלשון אשכנז שפייארלינ"ג. ועיין בריש דמאי:

משנה ה

הצנון והנפוץ וכו' כלאים. כתב הר"ב שהלכו בזה אחר טעם הפרי. וז"ל הרמב"ם בפ"ג מה' כלאים הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר ע"כ. משא"כ לפת ונפוץ דמשנה ג שאין ריחוקן ריחוק גדול הקילו מפני דבר אחד שהן דומין בו דמיון גדול עד שיראו כשני גוונין ממין אחד אם מפני העלין שדומין זה לזה או שהפרי דומה זה לזה

שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין אלא א"כ טעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר. כך עולים דברי הרמב"ם שם. וז"ל הירושלמי הביאו כ"מ שם א"ר יש מהם שהלכו אחר הפירי ויש מהם שהלכו אחר העלין התיבון הרי צנון ונפוץ הרי פרי דומה והעלין דומים ותימר כלאים. א"ר יונה בזה הלכו אחר טעם הפרי עכ"ל. ולכן מ"ש הר"ש שהירושלמי סובר שהולכין אחר פרי להחמיר וכן אחר העלים להחמיר וכן אחר הטעם להחמיר מלבד מאי דקשיא מלישנא דירוש' דמקשה והרי צנון ונפוץ עליו דומים ואת אמרת כלאים. דמאי קושיא הא כיון שאין הטעם דומה הולכים להחמיר [*דאם בפירי ובעלין הולכין להחמיר כ"ש בטעם שהוא עיקר ענינו של הפרי] קשיא נמי מתני' דלעיל הלפת והנפוץ דמשום דדומה בעלין הולכים להקל כמ"ש הר"ב וכן הוא בירוש' והביאו הר"ש שם:

[***והנפוץ**. גם כאן גרס בירושלמי במשנה וגמ' והנפוס וכן הוא במשנתנו במס' עוקצים פרק קמא משנה ב]:

עם המצרית והרמוצה. לשון הרמב"ם חסר השם המתואר וירצה לומר דלעת המצרית ועם דלעת הרמוצה ע"כ. ופשוט הוא דאו או קתני וכ"כ הרמב"ם בפרק ג:

משנה ז

אין מביאין אילן באילן. אע"ג דכבר תני ליה במתני' ד חזר ושנאה כאן לפרושי דהא דאיתא כלאים באילן היינו דוקא בהרכבה דאילו לזרוע שני מיני זרע אילנות מותר שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד כמ"ש הרמב"ם פ"א מהלכות כלאים:

רבי יהודה מתיר ירק באילן. ובמאי דסיים ת"ק פתח איהו וה"ה איפכא דמאי שנא וכן בהדיא בתוספתא ר"י מתיר ירק באילן אילן בירק. והר"ב והרמב"ם ז"ל לא פירשו טעמו של ר"י. ונ"ל דטעמו איתפרש בירושלמי שהביאו הר"ש מחלפא שיטתיה דרבי יהודה. תמן הוא אומר נוטל אדם מעה (פירוש זרע) אחת מפיטמא של אבטיח ומעה אחת מפיטמא של תפוח ונותנו לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים וכא הוא אומר הכין תמן ע"י שהוא נותן זה בצד זה הן מתאחין ונעשין כלאים ברם הכא ירק באילן הוא ע"כ. והיינו שסובר ר"י דדוקא כשע"י ההרכבה הן מתאחין ונעשה על ידיהן פרי או ירק משונה בהו אסרה התורה משום כלאים. וזה דוקא באילן ואילן או ירק בירק אבל ירק ואילן שאינם מתאחין להשתנות ולעשות ירק או פרי אחר אע"פ שיונקים זה מזה לא אסרה התורה:

משנה ח

שקמה. פי' הר"ב דהכא הוא פירושו של הרמב"ם דריש מסכת דמאי וכן מפרש עוד לקמן פ"ו משנה ד. ונ"ל דאע"ג דלהרמב"ם היינו בנות שקמה היינו שקמה אלא דפירות שקמה קורא להו בנות להר"ב תרתי נינהו וכמ"ש בריש דמאי בס"ד:

חצוב. כתב הר"ב בו תיחם יהושע את הארץ. גמ' פרק אין צדין במסכת ביצה דף כה. וסיים הרמב"ם ועל כן נקרא חצוב ע"כ. ונראה שר"ל על שם שחוצב ומחלק הארץ ביושר לחלקים שוים. [*ועיין בפ"ק דע"ז מ"ה]:

אין תוחבין זמורה וכו' שהוא אילן בירק. כתב הר"ש מטעם הירושלמי דמיירי כשהעמיק שורש הגפן והאבטיח למטה משלשה טפחים ושם הכניס זה לתוך זה ובמקום שהענפים יוצאים חוץ מן הארץ רחוקים זה מזה כשיעור הרחקת זרע מגפן יחידי בריש פ"ו. דאי לאו הכי אפילו בלא תחיבה אסור להביא זרע תחת הגפן כדלקמן: [*שתהא משמרתו. החלמית מרטיב הזרע ושומרו עד שיהא הזרע נשרש בארץ מצאתי בפירוש שהזכרתי]:

משנה ט

לפת וצנונות. ופליגי הרמב"ם והראב"ד אי הוו כלאים זה בזה. הרמב"ם בפ"ג מהלכות כלאים סבירא ליה דלא הוו כלאים שפרייהן שוה וראייתו כתב כסף משנה מהירושלמי. וכתב דנקט הכי משום דדרכן לאגדן ובאגודה מיירי כמו שכתב הר"ב ואו או קתני. והראב"ד סבירא ליה דהוו כלאים. ומלשון רש"י בעירובין דף עז שכתב כלאים כלאי הכרם יראה דסבירא ליה דדוקא קתני דהא בעינן שני מינים עם הכרם כדמסיק הר"ב בסוף פרקין ואם כן דוקא תרתי קתני וסבירא ליה כהראב"ד דלפת וצנון כלאים זה בזה ומדברי הר"ב בפירוש מ"ה שכתבתי עליו שסובר דהולכין להקל היינו כדעת הרמב"ם בפירוש הירושלמי והולכים בלפת וצנונות להקל ולא הוו כלאים:

תחת הגפן. שהוא רך ובודאי יעברו שרשי הלפת וצנונות בו אפילו הכי מותר. כ"כ כ"מ פ"ג מהלכות כלאים:

אם היו מקצת עלין מגולין. כתב הר"ב משום שבת נקטיה דאילו לכלאים אדרבה יותר מיחזי כדרך שתילה מה שהעלין מגולין. כן כתב הר"ש. ואין נראה לפרש שדעת הר"ב כהראב"ד שמפרש ג"כ משום שבת. אבל סובר דאם לא היה אגודה אלא לפת יחידי כשהיו מקצת עלין מגולין שרי דאי דעת הר"ב כך לא היה צריך לפרש משנתנו באגודה אלא דכפשטא אתיא. אע"ג דלהראב"ד ר' חייא כך שנאה למשנתנו כמ"ש בכ"מ. מ"מ אנן דלא תנינן הכי אין לנו לדחוק ולפרש כך:

לא משום כלאים. כתב הר"ב כדרך שמוסיפין הבצלים בתלוש. וז"ל התוס' בשבת דף נ אומר ר"י דרגילות הוא שמתוספים מחמת לחלוחית הקרקע כמו שאנו רואים שומין ובצלים שמתוספים אפילו כשמונחים בחלון. וכיוצא בזה כתב הרמב"ם במ"ט פ"ב דשביעית:

ולא משום מעשרות. פירש הר"ב אינו חייב כשיתלוש וכו'. וזהו פירוש הרמב"ם. ולמה שכתב הר"ב באינך גם פירוש הר"ש. הוה ליה לפרש גם בזה פירושו של הר"ש שמפרש דאם היה משנה שנייה שדינה במעשר שני ונכנסו לשלישית והוציאו ספיחין יהבינן מעשר שני לפי שאינו רוצה בהשרשתן ושלא כדרך השרשה קיימי:

הרי זה כלאים. לחיוב מלקות. אבל לענין איסור אפילו בלא זריעה כאחת יש איסור ואסור לקיימן כמו שמוכיחות המשניות דבמכילתין. וכתב הכ"מ סוף פ"ד מהלכות כלאים דמדרבנן הוא. דלא אסרה תורה אלא במפולת יד ולהכי דהוה מדבריהם הלכך הקילו בדרכים הרבה. ועיין בדברי הר"ב פ"ג מ"ד וה:

שני חטים ושעורה וכו'. כתב הר"ב דלית הלכתא הכי אלא בכרם דלא אקרי כרם וכו' אבל שדה אקרי וכו'. וכ"כ הר"ש וש"מ דכלאים מיהא לא הוי בפחות משני מינים ובריש פ"ח הקשה על זה דאשכחן (ויקרא י"ט:י"ט) בהמתך לא תרביע כלאים ולא אמרינן שני מינין בבהמתך ויש לחלק עכ"ל. וכלומר דבבהמה כשמרביע מין אחד על שאינו מינו הרי שני מינין מחוברין ומקרי כלאים. אבל בשדה כי תימא דחד מינא עושה כלאים אם כן אין לך דבר שתוכל לזרוע בשדך. ועוד בבהמה שני מינים בבת אחת דהיינו כעין במפולת יד איאפשר. [*ועי' פירוש בהמתך כלאים בתוס' דפסחים דף מז]:

[***רבי יהודה אומר אינו כלאים עד שיהו שני חטים ושעורה וכו'**. וכה"ג פליגי בפרק בתרא לענין כלאי בגדים דלרבי יהודה שלש תכיפות הוי חבור. ולרבנן אף שני תכיפות חבור. מצאתי בפירוש שהזכרתי]:

פרק ב

משנה א

ימעט. פי' הר"ב עד שיפחת מרובע ויתבטל בתוך הסאה. דדבר תורה חד בתרי בטיל אלא דחכמים אסרו מפני מראית העין והם אמרו דפחות מרובע לסאה מתבטל. כך פירש בריש במס' שקלים. [*ותמיהא לי מילתא דלא שייך ביטול ברוב אלא כשאין ניכרין דבניכרין אין שייך לומר ביטול וכ"פ בש"ע י"ד ר"ס ק"ט ובתורת חטאת ר"ס ל"ט ובשני מיני תבואה הרי ניכרין וכ"ש בתבואה וקטנית דבמתני' דלקמן. ונ"ל דקים להו לרבנן

שהתורה לא אסרה אלא כשרוצה לזרוע כלאים אבל כשאינו רוצה לא אסרתו התורה אלא שחכמים אסרו מפני מראית העין ונתנו שיעור לדבר גם פטרוהו בממעט מקצתן שהם אמרו והם אמרו וכן משמע בירושלמי מה אנן קיימין אם במתכוין לזרע אפי' חטה א' אסור אם לערב אפי' כ"ש אסור לערב [דרבי] אחא בר יעקב כו' אלא בשנתערבו דרך מכנס ופי' הראב"ד בהשגותיו פרק ב' מהלכות כלאים שבשעה שכנס תבואה זו המעורבת היתה כונתו לאכלה ונמלך לזרעה. והכ"מ פירש שבעת שכינס התבואה נתערב שלא מדעתו והוא היה חפץ שלא יראה ולא ימצא זה המין האחר]:

[***ימעט***. ירושלמי כיצד ימעט או יוסיף על סאה או פוחת מרובע לא כן א"ר אבהו בשם ר"י כל האיסורים שרבה עליהן שוגג מותר מזיד אסור תמן *) את מרבה לבטל איסו' תורה וכה את מרבה לבטל מפני מראית עין]:

משנה ב

באמת אמרו. עיין בפירוש הר"ב בריש פרק ב דתרומות:

זרעוני גינה שאינן נאכלין. מבואר בלשון הרמב"ם שכתבתי בתחלת המסכת ועמ"ש בספ"ט דשבת:

אחד מכ"ד בנופל לבית סאה. פי' הר"ב אחד מכ"ד [של קב וחצי שהוא אחד] מט"ז בקב. והוא רביעית הרובע. ושהוא כביצה וחצי מפורש בפ' כיצד משתתפין בעירובין וכבר התבאר גם בסוף מסכת פאה. ונקרא נופל על שם שהזריעה הוא במפולת יד כ"כ רש"י בפרק המקבל (בבא מציעא דף קה ע"א). ומ"ש הר"ב ששיעור בית סאה חטין הוא נ' על נ'. סיים בו הרמב"ם ויהיה מדת המקום אלפים וחמש מאות וכ"מ מן הארץ שיש בו בחשבון התשבורת חלפים וחמש מאות אחד שתהיה מרובעת או עגולה או משולשת או על זולת תבנית זה נקראת בית סאה:

משנה ג

ויופך. כ' הרמב"ם יופך ויהפך אחד והם הבקיאים בלשון הקדש אפשר שהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים [יפך] והפך וענינן אחד וזה אינו חידוש בלשונינו שהרי יאמר ילך והלך והם שני עקרים והענין אחד וכשיהיה הפעל העבר [יפך] יהיה הפעל העתיד ממנו יופך ואופך עכ"ל. והטעם כי בבנין הכבד הנוסף ?נחי פ"א יו"ד ישתנו בעתיד לוי"ו כאשר תאמר מן ידע יודיע אודיע ומן יסף אל תוסף ראות פני (שמות י) ובא צירי תחת סמ"ך שהנח שאחריו הוא יו"ד הנוסף בזה הבנין בין עי"ן ללמ"ד ומצינו בפתח (איוב מ) זכור מלחמה אל תוסף ולכך אין למנוע מלקרות יופך הפ"א פתוחה:

אם צמחה לא יאמר אזרע כו'. ואף על פי שהצמחים ניכרים הם שבודאי יהפוך כולם אפילו הכי יהפך מתחילה:

כתלמי. לשון הרמב"ם פירוש תלם הוא בקע שעושה המחרשת בעוברה בארץ. ע"כ. ולשון עברי הוא על תלמי שדי (הושע י):

כדי שלא ישייר. פירש הר"ב שלא ישאר בארץ כו'. לשון הר"ש יש לפרש בכל הבית סאה רובע במקום א' ויש לפרש דכשתצטרף מה שאינו חרוש לא יעלה לרובע:

משנה ד

זרועה ונמלך לנוטעה. זריעת הזרעונים כמו התבואה והקטניו' וזרעוני גינה נקראות זריעה ומטע האילנות נקרא נטיעה. לשון הרמב"ם. והשתא מ"ש הר"ב והר"ש זרועה תבואה לדוגמא נקטה והוא הדין קטנית וזרעוני גינה ומצאנו נטיעה מושאל לירק בכוליה פ"ג:

אלא הופך. פירוש לאחר שהתליעה. שכך לשון הרמב"ם במשנה דלעיל כשישחת הזרע בארץ והופכין אותה במחרישה לא יצמח אחר כן:

אשרש. לשון הרמב"ם מלת אשרש ומשרש גזור ממלת שורש וענינו לכרות השורש ולעקור אותו וכבר נמצא בספרי הנבואה (תהילים נ"ב:ז') ושרשך מארץ חיים:

משנה ה

[*]**קנבוס או לוף**. פי' הר"ב שמינין הללו אין התלעה וחרישה מועלת בהן וכו'. והדר כ' ואין מתליעים לפי זה קשה מאי קאמר בתחלה שאין התלעה מועלת הא אין בהן התלעה. ולשון הר"ש אין להם התלעה וחרישה שעומדין וכו'. וכתב הרמב"ם שאינו יודע היאך עושות לשלש שנים ע"כ. ובפירוש שהזכרתי מצאתי קנבוס מין פשתן ובלע"ז קונבא. יש גרסי קרכוס וגירסתם עיקר שהרי אותם שאנחנו קוראין אותו קנבוס עושה בכל שנה כמו פשתן. ובערוך מצאתי קנבוס ופירש לשם שהוא מין תבלין שמשימין בקדרה עכ"ל. ובסוף פרק ה כתב קנבוס קוטלו"א בלע"ז]:

ספיחי אסטיס. עיין מ"ש בפרק קמא דפאה משנה ד. ועיין ריש פרק ז דשביעית. ומ"ש הר"ב צבעו דומה לתכלת. לשון הרמב"ם שצובעים בו תכלת. וכ"כ בפרק ט ממס' שבת משנה ה שצובעים בו כעין הרקיע. אבל במורה חלק א' בהקדמה י' למדברים כתב שהוא צבע שחור. ומצאתי בפי' הראב"ע בפרשת תרומה שכתב שיש קוראין לשחור תכלת בעבור שהיא תכלית הגוונים. [*ומ"ש הר"ב אי נמי מה שצומח וכו' קרוי ספיח ובפירוש החומש להרמב"ן בפרשת בהר כתב שנקרא כן לפי שהוא נספח אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד) ע"כ. וכתב הרמב"ם ויש מן הצמח מה שיזרעוהו

ויקצרוהו ואח"כ יצמח פעם שניה ושלישית כגון העשב כו' וזה הצמח שיצמח בפעם שניה נקרא ספיח ועליו נאמר (ויקרא כה) את ספיח קצירך ומה שיצמח פעם שלישית נקרא שחיס ועליו אמר הכתוב (ישעיה לז) אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס עכ"ל]:

אין מחייבים אותו וכו'. פירש הר"ב העשבים קשים לתלתן כשנזרע למאכל אדם ובלאו הכי סופו לעקרם. וכ"פ רש"י בפרק מרובה (בבא קמא דף פא) והקשו התוס' דאין מחייבין משמע שאין אסור בהנאתו. ועוד דאם מתייאש ומתעצל לעקרן למה לא נחייבנו דהא איכא איסור כשנתייאש כדתנן בפרק ה דכלאים הרואה ירק בכרם ואומר לכשאחזור אלקטנו והוסיף מאתים אסור ונראה לר"י דאין מחייבין אותו לעקור דליכא איסורא שהרי הוא לא זרען אלא מאליהן באו ומשום מקיים כלאים ליכא דכיון דקשו להו עשבים דדוקא היכא דניחא ליה חייבוהו חכמים שלא יחשדוהו שזרעם ע"כ. וכך הם דברי הרמב"ם בפרק ב' מהלכות כלאים דכל שיש לחשוד שנזרעו אסור מפני מראית העין אבל בזמן שנראה שאין זה מדעתו של בעל השדה אלא מאליהן עלו אין מחייבין אותו למעט עד כאן. וכתב עוד ובמה יודע שהתלתן זרועה למאכל אדם כשהיתה זרועה ערוגות ערוגות ולה גבול סביב. עד כאן. ואוקימתא בש"ס הכי הוא. [*וז"ש התוספות משמע שאין איסור בהנאתו שיטת הרשב"ם וליתא כמ"ש בריש פרק קמא [דשקלים] ממתניתין דריש פרק ח:

ואם נכש או כסח אומרים לו עקור. כתב הר"ב דהשתא גלי דעתיה וכו' מפני שהוא נראה כמקיים כלאים. ע"כ. וקשה דמ"ש מריש פרקין דאחר שמיעט רשאי לשייר המותר. ומיהו לפירוש התוספות שכתבתי לא קשיא דהתם חכמים חייבוהו למעט ואמרו דדיו בכך. והלכך כשממעט מפני החיוב שחייבוהו חכמים אין נראה כמקיים כלאי' במה שאינו בורר את הכל. מה שאין כן הכא דלא חייבוהו כלל למעט והוא עושה מעצמו ועוקר מקצת ומניח מקצת נראה ודאי במה שמניח כמקיים כלאים. אבל הר"ב פי' שסופו לעקור. אם כן לא התירו לו אלא שיעקור ולמה לא תסגי ליה נמי במיעוט ואין לחלק כלל בין כשממעט קודם שנזרע לממעט אחר שכבר צמח דהשתא הכלאים זרועין ועומדין. דהא קי"ל ברואה כלאים בשדהו ולא ידע בו כשזרע שחייב למעט כמו בתלוש וסגי ליה בכך וכמ"ש הרמב"ם בפירושו לריש פרקין. ובחבורו פ"ב. ועיין במשנה ריש שקלים ובש"ס מסכת מ"ק ד' ו:

משנה ו

שלשה תלמים של פתיח. לשון הר"ב ובירושלמי מפרש שהם שתי אמות רוחב וכו'. ולקמן משנה ח דבור וניר מפסיקין לכלאים ובפ"ג משנה ו פירש הר"ב דשתי אמות בורות הוו הפסק. אם כן שתי אמות דלקמן אליבא דב"ש. ובירושלמי הכי איתא רבי זעירא ר"א בשם ר' חייא רובא עושה שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך אפילו כל שהוא ע"כ. ומסתמא אליבא דהלכתא אתי לאשמועינן והיינו שיעורא דב"ה. והיינו טעמא דהרמב"ם שפסק לדר"ח בפ"ד מהלכות כלאים והא דבריש פ"ב דפאה מפרש שיעור בור ג' תלמים. והתם ר' יוחנן אמר הכי בירושלמי י"ל דשיעורא זוטא היא מדב"ה. ולענין פאה מודו ב"ה לחומרא דאפילו שיעור זוטא מחייב בשתי פאות. אך קשה דא"כ ב"ה דהכא לחומרא דבעינן שיעורא רבא לכלאים והו"ל למתני בעדיות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה ועיין עוד במשנה ג פ"ג. ועיין בפי' הר"ב ריש פרק ג דיבמות וריש פ"ח דחולין:

משנה ז

ראש תור. כתב הר"ב ועל שמו קורין זוית המחודדת ראש תור. ור"ל מכל איזה תבנית שתהיה בין משולש בין מרובע או שאר תבנית וכן מבואר בפירוש הרמב"ם:

נכנס בתוך של שעורים מותר. כבר כתבתי בסוף פ"ק בשם כ"מ דמן התורה לא נאסר אלא כשזורע במפולת יד ורבנן אסרו שלא במפולת יד כ"מ שיש מראית עין ולפיכך התירו על הרבה דרכים:

מפני שהוא נראה כסוף שדהו. וכן בלשון הרמב"ם וכ"ף כסוף צריך ביאור. ואפשר דמדנכנס הראש תור בשדה השנייה נחשבת הכניסה בכלל אותה שדה שהרי בה היא הלכך כשאנו מתירין ונחשבה מכלל השדה שממנו יצאה עלינו לומר שנראית כסוף שדה שיוצאה ממנו. אבל אין לנו לומר שהיא סוף שדה ממש שהרי היא בכלל השדה שבו נכנסה:

מותר לסמוך לו. פירש הר"ב אצל שדה חטין שלו. ומסיים הרמב"ם ובלבד שיסמכהו לשדה חבירו:

שלו חטים ושל חברו חטים מותר לסמוך לו וכו'. ולא הוי משום מראית העין כמו באמצע שדהו. ולהכי תנן ושל חברו חטים דאילו ממין אחר משלו לא הוה מצי למתני ולא תלם של מין אחר דהא מותר לסמוך לו מאותו המין ובכ"מ בשם הר"י קורקוס דלרבותא דלא של מין אחר נקט הכי:

של פשתן. פירש הר"ב שהרואה יודע שלא זרעוהו שם אלא כדי לבדוק שדהו. ומסיים הרמב"ם בפ"ג מהלכות כלאים ונמצא כזורע להשחתה. ובירושלמי הביאו הר"ש דאף

תנא קמא דוקא במתכוין לבדוק שרי ומכל מקום אסור באמצע שדהו מפני מראית עין ובדפוס הירושלמי הגירסא משובשת:

משנה ח

אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע. ופירש הר"ב ששני מינים הללו מזיקין לתבואה וכו' עד הלכך נראה כמקיים כלאים בשדה. עד כאן. גם הרמב"ם בפירושו יהיב טעמא משום שאלו המינים מפסידים וכו'. וקשה דאם כן שאר כל המינים מותר לסמוך ולעיל לא שרינן אלא תלם של פשתן ושאר כל המינים אסור. [*והכא נמי דתנן אין סומכין לשדה משמע דבין שלו בין של חברו של תבואה ולא של מין אחר. וכן לשון הרמב"ם בהדיא בסוף פרק ג' מהלכות כלאים היתה שדהו ושדה חברו שבצדו זרועים שני מיני תבואה. וידוע ששם תבואה אינו כולל רק החמשת מיני דגן וכדכתב שם הרמב"ם בסוף פ"ק וממשנתינו הוא במשנה פ"ז דנדרים ולכך אין לומר דהכא מיירי ששדה של חברו זרוע חרדל וחריע וקמשמע לן דאפילו הכי אסור הוא לסמוך]. ועוד קשה מאי שנא דנקט הני ולא נקט ספיחי סטיס דמזיק נמי לתבואה ולא שרינן לעיל אלא בעלו מאליהן. כדתנן בהדיא. והרמב"ם בחבורו סוף פרק ג' פירש הטעם בהפך שכתב מותר להקיף חרדל או חריע לכל מין חוץ מן התבואה מפני שאינן מזיקין אותה. והקשה בכסף משנה גם כן הקושיא דהא לא שרינן אלא פשתן ותירץ בשם הר"י קורקוס דהא דנקט הכא חרדל וחריע משום התירא נקט להו דמותר לסמוך לירקות חרדל וחריע וסלקא דעתך אמינא שיהיה מותר לסמוך גם לתבואה קמשמע לן דלא. לפי שאין מפסידין אותה. וכל שכן שאר מינים שאסור לסמוך בין לירקות בין לתבואה עד כאן. אבל לפירושם דהכא אינו עולה זה התירוץ. ולקמן אכתוב קצת יישוב. ומה שכתב הר"ב ואם לא שבעל השדה זרעם ורוצה בקיומם. כלומר דאי אפשר ג"כ לומר שזרעם לבדוק בלבד דהא על כרחך אנן במתכוין לבדוק קיימינן דאי לאו הכי אפילו תלם של פשתן נמי אסור כמ"ש לעיל בשם ירושלמי אפילו הכי מפני מראית העין אסרו בהני שלפי שהן מזיקין הדבר נראה שאילו לא רצה בקיומם לא היה זורען כדי לבדוק שדהו בלבד הואיל ומזיקין. והיינו שסיים הר"ב הלכך נראה כמקיים כלאים. דעיקר קפידא אקיום כלאים אבל אזריעה ליכא קפידא דבמתכוין לבדוק קיימינן. אלא מפני שמזיקים יאמרו הרואים שלקיומן זרען. ומ"ש לא היה מניח לאדם אחר וכו' אתיא כרבנן דרבי יוסי במשנה י פרק ב דבבא בתרא דסברי על המזיק להרחיק עצמו. [*ואפילו להרמב"ם דמצריך שלשה טפחים להרחיק הא לא סגי לענין כלאים בירק בתבואה בפחות משלשה טפחים]. והאי דקאמרי ולא את החרדל לדבורים רבותא קאמרי דאע"ג דדבורים נמי מזקי לחרדל כמו שאכתוב

שם בסייעתא דשמיא. אפילו הכי לא יסמוך. וכ"ש דאסור לסמוך לתבואה שאין התבואה מזקת החרדל. ולפי שההלכה כרבי יוסי איכא לאוקמי מתני' נמי כותיה. וכגון שידוע שהשדה שבו זרוע החרדל וחריע היא של בעל שדה התבואה. וקמשמע לן דאסור לו להניח לאחר לזרען. דאע"ג דלא אסרינן אלא כשהוא בעצמו זורע לו כדדייק הרמב"ם בפרק ג' מהלכות כלאים שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים אלא שדך לא תזרע כלאים הלכך מותר לחבירו שיזרע שעורים בצד שדה חבירו של חטים. הכי נמי נידק אנן מדלא קרינן תזרע הזיי"ן בקמץ ודגושה מלשון נפעל. והוה משמע שלא תהיה נזרעת בין על ידו בין על ידי אחרים אלא קרינן תזרע הזי"ן בשבא ורפויה שמשמעו אתה לא תזרע שדך. אבל אין איסור לאחר הזורע מין אחר בתוך שדך כשזורע לעצמו. קמשמע לן מתניתין דאפילו הכי באלו המינין אסור להניח לאחר לזרוע משום הרואים שיאמרו שאי אפשר שהניח לאחר שיזרע בשדהו אלו המינין סמוך לתבואתו. אלא הוא זרען. ולפי זה ניחא נמי דנקט הני תרתי דהא באחר שזרען קיימינן ולא דמיא למאי דאסרינן לעיל כל המינין חוץ מתלם של פשתן דלעיל כשהוא עצמו זורע. אלא שלשון הר"ב והרמב"ם בפירושם לא משמע דאיירי באחר אלא בעצמו. וגם קושיא השנייה דאמאי לא תני ספיחי סטיס עדיין במקומה עומדת [*ואולי י"ל בזה דאין דרך לזרוע ספיחי סטיס אלא ערוגה ולא תלם כל שכן שדה שלימה]:

[*]**וחריע**. פירש הר"ב כרכום יערי וכו'. ועיין מ"ש בזה במשנה ה פרק ג דעוקצין]:

לבור. עיין פרק ג משנה ו ומה שכתבתי לעיל משנה ו:

ולגפה. פירש הר"ב גדר אבנים סדורות. ועיין מ"ש במשנה ב פרק ו דפאה:

ולדרך. פירש הר"ב דרך היחיד. מפורש בריש פרק ב דפאה ארבע אמות. ולא תנא הכא שביל הרבים ושביל היחיד הקבועים כדתנן התם לענין פאה. י"ל דהתם מפסיק וצריך ליתן שתי פאות. והכא אינן מפסיקין ואסור לזרוע שני מינין משני עבריהם מזה ומזה. ותרוייהו לחומרא. והיינו נמי טעמא דלא תני הכא נחל ושלולית דתני התם:

ולסלע. כתב הר"ב לאשמועינן דאפילו סלע בעינן ארבעה רוחב [*הואיל ולא נעשה לשם גדר שאילו נעשה לשם גדר סגי בגבוה עשרה ורוחב כל שהוא. כך מצאתי בפירוש שהזכרתי]. וכתב הר"ש ורוחב ארבעה דקתני ברישא גבי חריץ אגפה וגדר נמי קאי ומיהו לא יתכן דאינו מענין אחד דארבעה דגדר לאו בעובי גדר אלא ברוחב אע"פ שעביו כל שהוא אבל ארבעה דחריץ אפילו ארוך כמה אמות בעי ד' טפחים משפתו אל שפתו ע"כ והטעם מבואר דגדר נראה שמפסיק מה שאין כן חריץ. ועיין בפרק ד מ"ג ד. ועיין פרק ג משנה ג וריש פרק ו:

משנה ט

קרחת. פירש הר"ב מקום פנוי שאינו זרוע וכ"פ הר"ש. ועל שם שמתחילה קודם הזריעה חולק השדה לחלקים קורא כולן קרחת קרחת בין הנשארים בלתי זרועים ובין הנזרעים. והראב"ד בפרק ד' מהלכות כלאים כתב מקום הזרע נקרא קרחת. ונראה לי שרוצה לומר נקרא גם כן קרחת לא כדברי כסף משנה שפי' דרוצה לומר דוקא מקום הזרע דמ"ט. ומ"ש הר"ב כשהוא מרובע. כלומר דאילו ארוך היינו משור. וז"ל הרמב"ם בפרק הנזכר ומה בין המשור לקרחת שהמשור ארוך והקרחת מרובעת. ע"כ. ומכל מקום אינו מרובע שוה הצלעות ממש שאי אפשר לך לרבע בית סאה מרובע לעשרים וארבעה חלקים שיהיה כל חלק מרובע שוה הצלעות שתצטרך לעשות ששה שורות של ארבע ארבע יעלה כל חלק שנים עשר אמות ומחצה על שמונה אמות ושליש. אבל יקרא גם כן מרובע אע"פ שאינו שוה הצלעות כי תמונות רבות בכלל המרובע ואין להאריך בהם. ובתוספתא וכמה רובע עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה מרובעת. רבי יוסי אומר אף ארכה כשנים ברחבה. וכבר כתב הר"ב במשנה ו פרק ג דפאה דשיעור עשר אמות וכו' שהן בקירוב ובעל כסף משנה כתב בפרק ג דמחצה דבתוספתא לאו דוקא. והר"ש כתב במשנה דלקמן המחצה באמה בת חמשה טפחים והעשר באמה בת ששה טפחים:

זורעם חרדל. ומתני' דלעיל דלא כרבי מאיר ולא הוי סתם ואח"כ מחלוקת. דחכמים ל"פ הכא לענין חרדל. אבל אין נראה לפרש דלהכי לא פליגי משום דבקרחת המרובע סבירא להו נמי דחרדל שרי דאם כן הוי ליה להרמב"ם לפסוק כן בחיבורו:

שלש לא יזרע חרדל. פי' הר"ב שנראה כשדה חרדל אבל בפחות מכן לא. והיינו לענין כלאים. אבל לענין פאה הוי כל ערוגה כשדה בפני עצמה כדלעיל במסכת פאה פ"ג מ"ב. ועיין בפרק דלקמן מ"ב:

תשע קרחות. פירש הר"ב עושה לבית סאה כ"ה קרחות וכו'. מסתברא דכ"ה קרחות שוים קאמר כל אחת עשר על עשר. אבל הרמב"ם מפרש דקרחת הזרוע היא בית רובע והפנוי שיש בין הקרחות הזרועות הוא פחות מכן. וטעמא נראה שסובר שלא חלקו חכמים על ר' מאיר במה שאמר קרחת לבית רובע והוא מפרש קרחת מקום הזרוע כמו שכתבתי לעיל. ואע"ג דבמשנה דלקמן תנן בית רובע לענין הרחקה התם לאו בהרבה קרחות והוי בית רובע דוקא:

עשר אסורות. תימה אמאי לא יהיו אפילו שלש עשרה מותרות והיינו הראשונה ושלישית וחמישית מהשורה הראשונה. ושנייה ורביעית משורה שנייה. וראשונה ושלישית וחמישית משורה השלישית. ושנייה ורביעית משורה רביעית. וראשונה

ושלישית וחמישית מהשורה החמישית ואע"פ שבזויות נוגעים הזרעים זה בזה הא שרי ראש תור במ"ז. והרמב"ם כתב בסוף פ"ג מהלכות כלאים דכ"ש שתי זויות הנוגעות זו בזו וכמ"ש בתחלת פירושו לרפ"ג. וי"ל כמו שפי' רש"י במסכת שבת פרק ר"ע דף פה ע"ב אדאמרי' התם אין ראש תור בירק פי' אין תורת ראש תור אלא משדה גדולה לערוגה או מערוגה לתוך שדה גדולה אבל שתי ערוגות לא הוי היכר אלא דומה כאילו הן אחת דלא חשיבה כל חד באפי נפשה ע"כ. ובפ"ג מה' מתנות עניים קורא הרמב"ם שדה קטנה לחמשים אמה על שתי אמות והיינו חלק אחד מכ"ה לבית סאה והוא פחות מבית רובע. ועיין בפ"ג משנה ד. אבל לדבריו שכ' שחלק הזרוע דהכא הוא בית רובע קשיא. ומיהו לשמואל בפי' התוס' דס"ל התם דיש ראש תור בירק. וכן לפי' האחר של רש"י בדר' יוחנן דסבר דיש ראש תור בירק. נמי קשיא. ואפשר לומר דשאני ראש תור אחת מהרבה ראש תור ביחד דלא שרי. וא"ת נתיר עשר והיינו שיעשה אחת בראש תור וי"ל דכיון שראוים כולן להעשות ראש תור גזרינן שלא לעשות אפילו אחת. אבל לא ניחא לפרש כן להרמב"ם בפירושו לערוגה דרפ"ג שהוא מתיר ראש תור בערוגה. וי"ל דהתם נמי לא התירו אלא חמשה כמו שאכתוב שם בס"ד. והלכך איכא למימר דבתבואה דבה איירינן השתא לא התירו ראש תור כשזורע מועט ודוקא משדה גדולה וכו' התירו. אע"ג דאמר בירוש' אמתני' ו' שמותר להקריח בית רובע ולזרוע בו ה' מיני תבואה מק"ו דערוגה. י"ל שלא הביאו בק"ו אלא ה' מינים אבל לא לענין ראש תור. [*ומ"ש הר"ב שעושה כ"ה קרחות דהיינו ה' שורות וכל שורה מחמש קרחות. לאו בדוקא קאמר שהשורות הנשארות אין צריך לחלקם. ולשון הר"ש ואח"כ תחלק שורה ראשונה ושלישית וחמישית וכו']. ומ"ש הר"ב והל' כחכמים. אע"ג דמשנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי הכא לא אתפרש טעמיה ועיין מ"ח פ"ד:

[***בית כור**. פי' הר"ב שלשים סאין ושיעורו מפורש ברפ"ז דב"ב]:

משנה י

כל שהוא בתוך בית רובע וכו'. לאתויי נקעים מלאים מים וכו' [כמו] שפירשו הר"ב והר"ש:

אכילת הגפן. ירושלמי הביאו הר"ש ר' בון בר' חייא בשם ר' זעירא לא שנו אלא אכילת הגפן הא גפן עצמה לא למה מפני שהיא אסורה בהנייה והרי הקבר אסור בהנייה. קבר אין איסורו ניכר. ועבודת הגפן אין איסורו בהנייה. אלא כר' ישמעאל דאמר אין עבודה לגפן יחידית ע"כ. ואכילת הגפן דהיינו עבודתה מפורש בפ"ה מ"ד. [*והא דקרי לה אכילה מצאתי בפי' הנזכר לפי שנראית נאכלת סביבותיו שאסור לזרעה]:

והסלע. כתבו הר"ב והר"ש ובסלע שאינו גבוה עשרה מיירי דאי גבוה י' הוי מחיצה וכו'. ור"ל בסלע שאינו גבוה י' אע"ג דרוחב ד' דאי רוחב ד' וגבוה י' וכו':

תבואה בתבואה וכו'. כתבו הר"ב והר"ש ובלבד שלא יהיו חטין מקיפין את השעורים מארבע רוחות דהתם לא מהניא הרחקה עד שיהא פתוח מרוח אחת ע"כ. ולשונם זה אינו מדוקדק דעד שיהא וכו' קאי אדהתם דהיינו במוקף מארבע רוחות והתם מאי פתוח שייך. והכי הוי ליה למימר דלא מהניא וכו'. ולא שלחתי יד בלשון הר"ב להגיה הואיל וגם בפירוש הר"ש כתוב כן. רבי אליעזר אומר ירק בתבואה ששה טפחים. ל' הר"ב דסבר לא מחמרינן במרובע טפי מבשורה. וכ"פ הר"ש וא"כ לא פליג אלא ארוחב אבל באורך סבירא ליה נמי עשר אמות ומחצה וכיוצא בזה אשכחן בספ"ג דתנן ששה טפחים רוחב ולא תנן לאורך בכמה ופירשה בתוספתא עשר אמות ומחצה כמ"ש שם הר"ב:

פרק ג

משנה א

זורעים בתוכה ה' זרעונים. ל' הר"ב ויש בה כדי להפריש ביניהם הפרש הראוי ולא הוי ערבוב. ארבעה מארבע רוחות הערוגה. ממלא את כל הרוח עד סמוך לקרן ובאמצע אינו זורע אלא גרעין אחד כדי שיהיה הגרעין שבאמצע רחוק שלשה טפחים מן הזרוע שבכל רוח דשיעור יניקת כל זרוע טפח ומחצה. ואע"פ שאצל הקרנות שברוחות הזרעים קרובים זה לזה ואין ביניהם הרחקה שלשה טפחים ויונקים זה מזה אין כאן בית מיחוש דאכלאים בלבד קפיד קרא דלא ליהוי ערבוב וליניקה לא חיישינן כדתנן (ב"ב כו.) היה גדר בינתים זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן ואע"ג דינקי מתתאי וכאן יש היכר גדול שרוח זו זרוע צפון ודרום ורוח זו זרוע מזרח ומערב אבל בין זרע האמצעי לזרעוני הרוחות אין היכר ואי מקרבי הוי ערבוב הלכך צריך הרחק כדי יניקה עכ"ל הר"ב במסכת שבת פ"ט:

ערוגה. ל' עברי הוא מערוגות מטעה דיחזקאל יז (ז):

זורעים בתוכה חמשה זרעונים. כדתנן בפ"ט דשבת שנאמר (ישעיהו ס"א:י"א) כי כארץ תוציא צמחה וגו' ושם פירשתיו בס"ד:

[*]**חמשה זרעונים**. זה השם זרעונים כולל לכל הנזרע אבל בכאן הכונה לזרעים מיוחדים והם הזרע של מיני ירקות וכדתנן בריש מתני' דלקמן. ועיין בדברי הרמב"ם שהקדמתי למסכתא הזאת]:

ארבעה בד' רוחות הערוגה וא' באמצע. פירש הר"ב דשיעור יניקת כל זרוע טפח ומחצה. וכן פי' רש"י. וכתבו התוס' בד"ה וקים להו וכו'. וא"ת יזרעו ט' מינין בערוגה ד' בד' קרנות וד' באמצע כל רוח וא' באמצע דכל א' רחוק מחבירו שלשה טפחים וי"ל דבכולי האי הוי ערבוב ע"כ. והכי איתא בירושלמי דפליגי ר' יוחנן ור"ל. ר"י ס"ל כולהו בתוך ו'. ור"ל ס"ל כולהו חוץ לו' ופריך אם כולהון חוץ לו' ניתני תשעה משמע דאילו למאן דאמר בתוך ו' לא קשיא ולא מידי והיינו טעמא דאע"ג דלא ינקי אסור משום ערבוב וכ"כ הר"ש. ועוד תירצו בתוספות דהשתא יכול לזרוע הרבה מכל מין שברוח וכתבו ג"כ דאע"ג דבערוגה שהיא חמשה על חמשה יש באלכסונה שבעה דכל אמתא ברבוע יש באלכסונה אמתא ותרי חומשי ויכול לזרוע בד' קרנות ובאמצע. ותירץ ר"י דהא מקרא ילפינן ואין להעמיד המקרא בענין זה שאינו שיעור לא ליניקה ולא לשום דבר. ע"כ. ומ"ש הר"ב דאכלאים קפיד קרא דלא ליהוי ערבוב. כבר כתבתי בספ"ק בשם הכ"מ שלא אסרה תורה אלא במפולת יד. וקרא דהכא דקפיד אערבוב אינו אלא אסמכתא. ומ"ש הר"ב שרוח זו זרוע צפון ודרום ורוח זו מזרח ומערב. ומ"מ צריך שיניח קצת להפריש ביניהן כדפי' רש"י בגמרא בד"ה בממלא קרנות. ומ"ש הר"ב דאמצעי צריך הרחק כדי יניקה. ושיעור שלשה טפחים היינו עם מקום הזרעים. וכתב הר"ש והא דתנן לעיל בפרק ב ירק בירק [*ששה טפחים] הני מילי בשדה גדולה שיש בה ירק הרבה אבל הכא דאין זורע מכל אחד ואחד אלא מעט לא חיישינן ודכותה אשכחן גבי תבואה בתבואה בית רובע ואמרינן בירושלמי שרשאי לזרוע ה' מיני תבואה בבית רובע אחת דבכל מקום שאין זורע מכל מין ומין אלא מעט לא חיישינן אלא ליניקה. ע"כ. ורש"י עצמו פירש בגמרא בברייתא עבודת ירק בירק ששה טפחים ורואים אותה כטבלא מרובעת. דהיינו בערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים קאמר שזו היא עבודת ירק בירק לזרוע בה ה' זרעונים. ע"כ. ופשטא דמתניתין דירק בירק נראית כפירוש הר"ש. וכה"ג מתרצים הרמב"ם והר"ב במשנה ג בפרקין:

היה לה גבול גבוה טפח. וגם ברחבו טפח כדאיתא בפרק ט דשבת דף פה מדרבי יהודה דאמר לקמן במתני' ג רוחב הפרסה. וכתבו התוספות דאע"ג דר"י דלקמן לא מיירי אלא לענין הפסק נראה לגמרא דלא שנא לגבול דה"ה נמי ששיעורו טפח:

שלשה על כל גבול. ותימה שלי"ב זרעים צריך י"ב מרחקים וכל מרחק שלשה טפחים הם ל"ו טפחים ואין בכלל הגבולים סביב כי אם כ"ח טפחים. לשתים מהרוחות הארבעה. לכל אחת ח' טפחים. ולשתים לכל א' ו' טפחים. ואין נראה לפרש שר"ל ג' שזורע על שטח הגבול מלמעלה ועל שני צדיו מזה ומזה ויכול לזרוע כל הרוח בין מלמעלה ובין

מהצדדין. ואל תתמה על הזריעה שבצדדין שכן שנינו ג"כ בסוף מס' ב"מ (קיח:) שתי גנות זו על גב זו והירק בינתים שפירושו בזקיפה הגבוה שזו גבוה מזו. דלשון על גבול. אינו נראה כן. דהול"ל שלשה בכל גבול וגבול ומדקתני שלשה על. משמע דעליו ממש הוא זורע שלש. ולכן נ"ל שעל כל גבול הוא זורע ג' וכך יכול לעשות שמניח טפח הסמוכה לקרן וזורע מין אחד ומניח ג' טפחים וזורע ומניח עוד שלשה טפחים וזורע ונמצא שיש עוד טפח פנוי בקרן השני וכן הוא עושה לכל גבול וגבול ונמצא שיש בין מין ומין שלשה טפחים שיעור הרחקה. מלבד באותן שסמוכות לקרנות שאין ביניהן הרחקה לפי שאין צריכין שיש היכר בדרך שנזרעין שזה נזרע צפון ודרום וזה מזרח ומערב כדפירש הר"ב ברישא. שהרי כתבתי דרוחב הגבול טפח. ונמצא שזורע באורך טפח ויש היכר בזריעתן כמו שבארנו. משא"כ ברישא שאם יזרע ט' הויערבוב כמ"ש בשם התוס' בתירוץ הראשון לפי שאין כאן היכר כלל. שלא יוכל לזרוע מכל מין כ"א גרעין א':

ואחד באמצע. דגבהות הגבול אינו מפסיק. ובירושלמי שלשה על כל גבול וכו' ניתני ששה באמצע תפתר שהגובלין ממעטין ששה. וכתב הר"ש וז"ל וטעות סופר הוא דחמשה גרסינן כלומר דנתני במתני' ג' על כל גבול וה' באמצע כמו בערוגה דרישא שאין לה גבול גובה וזורעים לתוכה חמשה זרעונים וליהוו השתא להך דאיכא גבול [י"ז] זרעים ומשני תפתר שהגבולין ממעטין כלומר שזרע הגבולין נכנס לתוך הערוגה וממעטין אותה מששה על ששה טפחים. וצריך לדקדק היאך ממעטין ומדוע נכנסין לתוך הערוגה דלא מסתבר כלל למימר משום דאי אפשר שלא יפול לתוך הערוגה מזרעים שעל הגבול אלא היינו טעמא דממעט לפי שצריך להרחיק זרע הערוגה עצמה מזרע הגבולין מסביב. ע"כ. והיינו ממעט. שע"י זריעת הגבול לא יוכל לזרוע בארבע רוחות הערוגה ומה שהגיה שצ"ל ה' אין נראה שגם הרמב"ם בפירושו מביאו בזה הל' וניתני ששה באמצע. אבל נראה לומר שאע"פ שאינו יכול להקשות אלא וליתני חמשה דודאי דמשום הגבול לא תהא אמצעית הערוגה עדיפא לזרוע מין אחד יותר ממה שיוכל לזרוע בה כשאין לה גבול מכל מקום נקט ששה לישנא דרבי יהודה. כלומר מאי טעמא דתנא קמא דפליג אדרבי יהודה דתני ששה. ומיהו למר כדאית ניה דהיינו ה':

לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו. והרחקת ג' טפחים לא מהני דאכתי הוי נראה מעורבב ואע"פ שאין יונקין זה מזה אבל בערוגה פשוטה דרישא רשאי ליטע אפילו ראש לפת באמצע לפי שאין כאן אלא ד' מינין לד' הרוחות לא נראה

כערבוביא כך נראה בעיני. ולא נהירא מה שפירש בכף נחת וז"ל ממלאהו וממעט מקום יניקת האחרים עד כאן דאם כן ברישא נמי:

רבי יהודה אומר ששה באמצע. מפרש בירושלמי דדריש זרע זרעה זרעיה זרועיה כלומר דמצי למיכתב זרע דמשמע חד וה"מ למיכתב זרעה והוי משמע תרי וה"מ למיכתב זרעיה והי משמע תלת וכתב זרועיה דמשמע ארבעה וכתיב תוציא צמחה דתוציא חד וצמחה חד כמו לת"ק הרי שית. וכי רמיז קרא שית זרעונים בערוגה בת ו' טפחים קאמר דקים ליה לר' יהודה דשית בשית לא ינקי כי היכי דאמרינן לרבנן דקים להו דה' בו' לא ינקי כמ"ש הר"ב במסכת שבת וע"ש. ולא אתברר כמה הוא שיעור הרחקה לר"י. ואמר מהר"ר וואלף ולעקל"ש דלא פליג רבי יהודה אדרבנן בשיעור יניקה ולדידיה נמי שיעורו ג' טפחים כמו לת"ק אלא דר"י לטעמיה דפליג נמי בספ"ק וסובר דאינו כלאים עד שיהו שני חטים ושעורה או חטה ושתי שעורים או חטה ושעורה וכוסמת והלכך קאמר הכא שיזרע ששה לפי שבאמצע הערוגה זורע שני מינין ואינן עושים כלאים לדידיה וגם עם מה שזרועים ברוחות לא הוו כלאים דכמו לרבנן שיעור ג' טפחים היינו עם מקום הזרעים ה"נ לרבי יהודה שיעור היניקה עם מקום הזרעים ואע"פ שהם שנים הואיל ושניהם אינן כלאים זה בזה אינן ממעטין שיעור ג' טפחים והא קמ"ל קרא דתוציא צמחה [*דבשית רשאי לזרוע שית ותו לא דאינו רשאי לזרוע באותן שמן הצדדין בכל צד ב' מינין]:

ששה באמצע. ר"י פליג בין בסיפא בין ברישא והכי איתא בירושלמי שהבאתי לעיל תחלת דבריו. ניתני ששה באמצע תפתר שהגובלין ממעטין ששה אם כשהגובלין ממעטין ששה כדה תנינן ר"י אומר ששה באמצע וקיימנוה ולא ידעין אי חבריא קיימניה אי רבי אמי קיימה. על ראשה. ואין על ראשה כדה תני ר' חייא ר' יהודה אומר שמנה עשר. ע"כ בירושלמי. ותחלתו פירשתי לעיל. וכתב הר"ש ומשני וקיימנוה ולא ידעין וכו' כלומר תירצו הדבר ולא ידעין אם החברים בני הישיבה תירצוה אם רבי אמי דרבי יהודה ארישא קאי ולא אגבול. הדר פריך ואין על ראשה כדה תני רבי חייא ר"י אומר י"ח כלומר על כרחין [אסיפא] קאי ואין מתרץ כלום בירושלמי ע"ז עכ"ל. גם הרמב"ם כתב כבר הקשו בש"ס על דברי תנא קמא א' באמצע ואמרו וניתני ששה באמצע והשתדלו לפרק זו הקושיא ולא עלתה בידם. ע"כ. ולעניות דעתי נראה שהקושיא מיתרצת בתירוצא קמא שהגובלין ממעטין. והא דפריך עלה מדר"י דאמר ששה. היינו שסובר המקשה דכי היכי דשמעינן לר"י דאין הגובלין ממעטין לפי שיש היכר בגבהות הגבול ויכול לזרוע מתחת בערוגה כמו בערוגה שאין לה גבול. ה"נ לרבנן. דלא ס"ל שיהיו חולקים בסברא זאת וגם המתרץ לא רצה לעשות מחלוקת ביניהם בסברא זו ולהכי מתרץ ליה דר"י ארישא קאי.

דלמעט במחלוקת ולהשוות הדעות עדיף טפי. וכשהביא אח"כ המקשן תני דרבי חייא ר"י אומר י"ח דאשכחן דפליג בסיפא אע"ג דקושיא מדר"י אדרבנן הדרא לדוכתא מ"מ קושיא דניתני ששה לא קשיא ומיתרצת שפיר בתפתר שהגבולין ממעטין ואע"ג דלר"י ליתא להך סברא דהא אשכחן דבהדיא פליג אף בסיפא. לרבנן מיהו איתא שפיר. ור"י ורבנן פליגי נמי בסברא זו דגובלין ממעטין דלרבנן ממעטין ולר"י אין ממעטין ואפשר שגם הר"ש סובר כן:

ומה שכתב והדרך השני להרחיק ביניהם טפח ומחצה והוא שיעור שלא יינק זה מזה. כתב בכ"מ וז"ל ואע"פ שכל זרע מתפשט יניקתו טפח ומחצה וא"כ היה ראוי להרחיק ג' טפחים. י"ל שלא חששו אלא שלא יינק מין זה מהמין האחר עצמו אבל לעירוב יניקות לא חששו והיינו דקאמר [בגמרא] לא ינקי מהדדי ולא אמר לא ינקי אהדדי דלא חשו אלא שלא יינק זרע זה מהזרע האחר עצמו וכ"כ רבינו שלא יינקו זה מזה ולא כתב זה עם זה עד כאן:

ומה שכתב תמצא מדת כל מסומן מן הששה המסומנים באמצע רצה לומר שהם מסומנים בסימני זריעה ואמר ג' טפחים וזה יבואר בסמוך:

ומ"ש ותמצא המרחק בין שתי צלעים שהם משתנים מצלעות אותם המסומנים ר"ל המרחק שיש בין מסומן למסומן. ויש לגרוס משתוים לפי שכצלע המסומן האחד כן שוה וכדומה לו הוא הצלע שכנגדו במסומן השני שהמרחק הוא ביניהם ר"ל בין אלו השתי צלעות. אבל נראה לי שלא. להגיה וירצה במה שקורא אותם משתנים כאילו אמר מתנגדים וכל שני קוים מתנגדים ומקבילים אם יוצאו עד בלתי תכלית לא יפגשו זה את זה. והרי אלו שני הצלעות שעל זה המרחק הם מתנגדים ומקבילים זה לעומת זה ואם יוצאו עד בלתי תכלית לא יפגשו וקורא המרחק לא כל השטח אלא קו ישר ממנו:

ומ"ש גדר שלשה ורביע. אמר שזה המרחק ר"ל הקו הישר בין אלו שתי צלעות ממסומן למסומן הוא גדר שלשה ורביע ר"ל שלשה טפחים ורביע מטפח בתשבורת. שתמצא בו בין כל שטחו ג' טפחים ורביע ואולם גדרו הוא צלע אחד מן המרובע. ואמר שמדת הצלע האחד שהוא גדר לג' ורביע הנה הוא טפח אחד וד' חמישיות בקרוב שהם ט' חומשין. ור"ל בקרוב שכשתרבע ט' פעם ט' הם פ"א עשה מהם טפחים יעלו כ"ה לכל טפח שכן רבוע הטפח יכיל ה' פעם ה' חומשין שהן כ"ה. יצאו ג' טפחים לע"ה חומשין ונותרו ו' חומשין מן הפ"א ואינם מגיעים לרביעית הטפח כי הטפח ד' פעמים ו' חומשין ועוד חומש אחד כאשר אמרנו. וט' חומשים הוא יותר מטפח ומחצה וזהו מה שבקשנו שיהיה טפח ומחצה בין כל צלע המסומן לצלע שכנגדו. ואני אציג לפניך שני מסימנים

מן הששה ועם המרחק שביניהם וזו היא הצורה. *? הנה המרחק שהוא גדה"ו וקו ג"ה או קו ד"ו כל אחד הוא קו ישר והוא אותו שקרא מרחק שבין שני צלעות והוא ט' חומשין כאשר אמרנו ויתבחר לפנינו בס"ד:

ומ"ש ופירוש זה שכל שטח משתוה הצלעות. אולם כל אחד לדומה לו ר"ל כל ב' קוים הדומים במדת אורך וכל שני קוים הדומים במדת רוחב הנה הנם כל אחת משתוה לדומה לו אבל צלע האורך וצלע הרוחב אינם צריכים להיותם שוים:

ומ"ש כשנחלק כל צלע מצלעיו בשני חלקים והחברנו בין הנקודות בקוים ישרים כצורה זו *? **ששתי צלעות האורך והן קו וא"ז וקו חב"ט הם משתוים בארכן והם כל א' ארכו שלשה טפחים ושתי צלעות הרוחב והן קו וג"ח וקו זד"ט משתוים ברחבן והם כל א' רחבו שני טפחים וחלקנום בנקודי אגב"ד והחברנו הנקודות בקוים ישרים מנקודת א' לנקודת ג' עוד מנקודת א' לנקודת ד'**. וכן מנקודת ב' לנקודת ג'. עוד מנקודת ב' לנקודת ד':

ומ"ש יהיה תבנית השני הנעשה בתוך תבנית הראשון יהיה מדת חצי תבנית הראשון אשר חלקנו צלעיו. וזה מבואר מאד שאחרי שנקודת א' חולקת לקו וא"ז לחלקים שוים. וכן היא הנקודה ב' חולקת קו חב"ט לחלקים שוים. כשתחבר קו ישר בין האל"ף והבי"ת הנה חלקנו כל שטח וחז"ט לשנים חלקים שוים. וכמו כן הנה נקודות ג"ד חלקו קוי וג"ח זד"ט כל אחד לשנים חלקים שוים א"כ כשנחברה בקו ישר נקודות ג"ד. הנה כמו כן חלקנו עוד כל שטח וחז"ט לשני חלקים שוים. ושני קוי החבורים מתחלקים על נקודה ה' ר"ל קו גה"ד וקו אה"ב. ונמצא שכמו שנתחלק כל השטח לשנים חלקים שוים ע"י קו אה"ב. והחלק הא' אוח"ב והשני אבט"ז. וקו אה"ב דומה לקו וג"ח. וכמו שנקודת ג' חולקת קו וג"ח כן נקודת ה' חולקת קו אה"ב. הנה גם קו ג"ה חולק זה השטח אוח"ב ג"כ לשני חלקים שוים. ועל זה הדרך בעצמו חלק השני שהוא אבט"ז מתחלק לשנים חלקים שוים בקו ה"ד והרי לפנינו בזה השטח ד' רביעיות שוים הצלעות. כל צלע לדומה לו וכל הרבועים שוים כזה כן זה. ונביט אל א' מהם ונאמר רבוע אוג"ה קו א"ו האורך הוא חצי קו אורך שטח כולו ויהיה אם כן ארכו טפח ומחצה שזה השטח אשר הנחנוהו כל מדת ארכו שלשה טפחים. וקו ו"ג מזה הרבוע הוא חצי קו רוחב שטח כולו ויהיה א"כ טפח אחד שכן השטח כולו שהנחנו רוחב כולו שני טפחים כאשר יזכיר הרמב"ם לפנינו. וכמו כן קו ג"ה שהוא דומה לקו ו"א אורך טפח ומחצה. וקו א"ה שהוא דומה לקו ו"ג רוחב א' טפח שהרי הוא מרובע שוה הצלעות ואולם כל אחד לדומה לו. וכבר חברנו מנקודת א' לנקודת ג'. הנה נעשה מזה בתוך זה הרבוע. שני משולשים שוה [צ"ל שוי] הצלעות כל

אחד לדומה לו. שמשולש או"ג שוה למשולש אה"ג ואולם קו א"ו ממשולש או"ג שוה לקו ה"ג ממשולש אה"ג וקו ו"ג ממשולש או"ג שוה לקו א"ה ממשולש אה"ג והתושבת שהוא קו א"ג משותף לשני המשולשים הנה כל משולש שוה למשולש כבר יצא לנו שזה הקו א"ג מחלק לזה הרבוע אוג"ה לשנים חלקים שוים. ובדרך הזה דעת לנבון נקל ביתר הרבועים והרי אתה מוצא שזה התבנית השני הנעשה בתוך תבנית הראשון ע"י חבור אלו הנקודות הוא חצי תבנית הראשון. ודרך ידיעת חלוק כל קו לחלקים שוים. יש בו גם כן מופת חותך אין מן הצורך להאריך בו מלבד מה שנקל לעשותו במחוגה:

ומ"ש וכשתסתכל כל מסומן כולו תמצא כל מסומן על הצורה אשר זכרנו. ר"ל שכל מסומן הוא חצי תבנית מן שטח משתוה הצלעות ר"ל שני צלעי ארכו שוים זה לזה ושני צלעי רחבו שוים זה לזה והתבנית המסומן בתוכו נעשה בחבור הנקודות המחלקות כל קו וקו והנה השטח ר"ל התבנית אשר בתוכו נעשה המסומן ארכו הוא שלשה טפחים שהרי הוא חצי כל אורך הערוגה ששה טפחים. ורחבו הוא שני טפחים שהרי הוא שליש מרוחב הערוגה כיון שנעשו ג' מסומנים זה בצד זה שנמצא שכל אחד מהם מחזיק השליש מהערוגה. ואם השטח אשר בו המסומן הוא ג' טפחים ברוחב ב' טפחים שהוא ברבוע שלש פעמים ב' שהוא ששה טפחים יהיה א"כ מדת המסומן שבתוכו החצי ממנה שהוא שלשה טפחים:

ומעתה זכינו לדין שהמרחק יהיה א' וד' חומשים שזה הקו המשותף בין שני המשולשים אשר זכרנו הוא המרחק בעצמו שכן אתה רואה כל ד' קוי המשותפים לשני משולשים הם מקיפים להמרחק וזה הקו המשותף הוא מיתר ממשולש מתחלף הצלעות ונצב הזויות כי משולש אה"ג זוית אה"ג נצבת אחרי שקו א"ה וקו ג"ה הם קוים ישרים שנפלו זה על זה והזוית ההיא נצבת בהכרח. והוא מתחלף הצלעות שאין צלע דומה לצלע במשולש וקו א"ה הוא טפח וקו ה"ג טפח ומחצה. וכשנרבע כל אחד. [*בדרך רבוע מספר שאין בו חלקים עוד דרך אחר תמצא בו במשנה ה פ"ב דעירובין] יהיה הטפח עולה טפח בלבד. וטפח ומחצה עולה ב' טפחים ורביע. שתאמר חצי פעם חצי. רביע. ותאמר חצי פעם א'. חצי. הרי ג' רביעיות. אמור כמו כן א' פעם חצי. חצי. ותאמר א' פעם א'. א'. הרי עוד א' וחצי. תצטרפם לג' רביעיות עולים ב' טפחים ורביע. הרי רבוע הקו הא' הוא א' טפח. קו השני ב' טפחים ורביע. ובא מופת חותך שאין עליו סותר שכפי שני הרבועים הנעשים משתי הצלעות המקיפים הזויות הנצבת. כן יש ברבוע הנעשה על מיתר הזויות בלבדו. כמספר כל שניהם. נמצאת למד שזה המיתר שהוא בעצמו צלע המרחק. ששטח רבועו הוא ג' ורביע. וכבר התבאר כמו כן שגדר ג' ורביע הוא א' וד'

חומשין שכן רבוע ט' חומשים עולים שלשה ורביע. ונמצא שהמרחק בין כל מסומן בסימני הזרע. לשני לו. הוא אחד וד' חומשין שהן יותר מטפח ומחצה כשיעור הדין. ואמנם שזה דבר אמתי שהרבוע מן המיתר כמו כל שני הרבועים מהצלעות מקיפים זוית הנצבת מבואר מאד. ועמדתי על אמתתו בלמוד מ"ג [צ"ל מ"ז] מהמאמר הראשון לאקליד"ו מהקדמוני' שבאתונ"י עיר החכמה הנזכרת בדברי חז"ל ואם הייתי מעתיק דבריו ולבארו להבינו כל קורא הייתי מצטרך לכמה הקדמות ולמופתים הקודמים בידיעתו עד שכמעט יהיה חבור קצר בפני עצמו. ואם אעתיקהו ואניחהו סתום א"כ יהיה ללא הועיל כי אם ליודעים והמה כבר ידעוהו מהספר ההוא בעצמו ויהיה ג"כ ללא צורך. אבל מה שרציתי בכאן הוא לבאר שטחית דברי הרמב"ם עד שיוודעו דרכיו:

ואל יבהלוך רעיונך להשיב אל לבך ואיך יצדק שזה המיתר הוא גדר ג' ורביע כמו שאמרנו והרי כל ד' מיתרים המקיפין מסומן אחד מן המסומנים כולם הם מיתרים שגדר כל אחד מהם גדר ג' ורביע והשטח אשר בו מקיפים אינו כי אם ג' טפחים בלבד כמו שאמרנו ג"כ בצורת השתי תבניות אשר זה בתוך זה. כי מה שאמרנו שהמיתר גדר ג' ורביע הוא אם נרבע ממנו רבוע נצב הזויות. אבל כל הרבועים שבמסומנים האלו אינם נצבים הזויות אבל מעוינים ולפיכך נתמעטו. [*ואם נפשך לומר שהמיעוט מפני זוית החדוד נתמלא בזויות הנרחבות יהיה גם זה מכלל השטחים שאין גדרם ידוע. וכמ"ש שם בעירובין. עוד במשנה ז פי"ב דאהלות] ולעולם זה הקו ר"ל המרחק והוא המיתר בעצמו הנה הוא גדר לשלשה ורביע אם נרבעהו לנצב הזויות ולפיכך זהו מופת עליו שארכו א' וד' חומשין כאמור:

ומ"ש וכבר הקשה בגמ' על דברי ת"ק ונתני ששה וכו'. והשתדלו לפרק זו הקושיא ולא עלתה בידם. ולפיכך בחבורו אע"פ שפוסק כר"י בסיפא די"ח זרעים זורעים. פסק ברישא דדוקא ה' לפי שסובר דתירוץ דגובלין ממעטים נדחה מכל וכל. אבל לפי מה שכתבתי לעיל על דרך פירש"י ז"ל דלא נדחה ומתורצת הקושיא. כמו כן נוכל לפרש בכאן ור"י פליג נמי ברישא. ולהרמב"ם קשה דרבי יהודה יסבור בסיפא ששה באמצע ואילו ברישא דאין גובלין מודה שאין זורעים רק חמשה. ואפשר שסובר שהגבול מקבץ הראות ויוכל להכיר ההבדל אף בששה זרעים:

ומ"ש לפי שכל מה שנזרע ממנה הוא תשעה טפחים בלבד ועל הצורה שהקדמנו יהיה הנזרע ממנה כ"ד טפחים אף על פי שהוא מספיק למה ששאל הוא ז"ל. אינה מספקת לשאלות אחרות. שנשאל ונאמר שיוכל לזרוע תשעה מינין ויהיה הנזרע ממנו עשרים ושמנה טפחים על זאת הצור' *? ודעת לנבון נקל כי כשיזרע בהפך זאת הצורה.

שבזאת הצורה יש בכל קרן מרובעים וביניהם מעוינים ואם יעשה בהפך שיעשה בקרנות מעוינים וביניהם מרובעים שיהיו כמו כן תשעה מינים ויחזיקו כ"ח טפחים. אבל בחבורו כתב בזה הלשון זורעים חמשה מיני ירקות בערוגה שהיא ששה על ששה. והוא שיזרע ד' מינים בד' רוחות הערוגה וא' באמצע וירחיק בין מין ומין כמו טפח ומחצה כדי שלא יינקו זה מזה אבל יותר על חמשה מינין לא יזרע. אע"פ שמרחיק ביניהן. לפי שמינין הרבה בערוגה כזו הרי הן כנטועין בערבוביא עכ"ל. וזה הטעם מספיק וכולל לומר שלא רצו להתיר מינין יותר משום שנראין כמעורבבין. [*ובני האלוף מהור"ר אברהם שי' דן לפני שגם בפירוש המשנה מתורצת כמ"ש על הצורה שלפני האחרונה שאין בין צלע לצלע רק אלכסון של טפח וכו']:

משנה ב

כל מין זרעים. פירש הר"ב שדרכן לזרוע מהן שדה גדולה. כלומר יותר מערוגה ולא שדה גדולה ממש דהא במשנה ט דפרק דלעיל כתב שאין רגילות לזרוע מן החרדל שדה גדולה:

גבול שהיה גבוה טפח. פירש הר"ב כמין אצטבא של טיט מגובל. נראה דגרם גובל ולא גרס גבול. ואין לומר דגבול מפרש כמו גובל. דא"כ כבר פירש במשנה דלעיל. [אע"פ שבידינו לא נמצא פירושו] ולמה לו לפרש עוד שנית. [*אלא דהכא גרס גובל ומתני' דלעיל גרס גבול אבל בסדר המשנה דירושלמי הכא ולעיל הגירסא גובל]:

התלם ואמת המים. לשון הר"ש ורוחב התלם ששה וכן באמת המים זורעים לרחבה של אמה שהיא כמו כן ששה וכשיבשו המים דחזי לזריעה ע"כ. ומ"ש הר"ב לזרוע כל מין עד שיהיו מרוחקים זה מזה טפח ומחצה. כן הוא לשון הר"ש. ולטעמיה אזיל שפירש למשנה דלעיל דהרחקה שבין כל מין ומין טפח ומחצה וכדעת הרמב"ם אלא שיש לו שיטה אחרת בסדרן והלכתן. אבל הר"ב שסובר כרש"י שצריך הרחקה ג' טפחים הנה ברוחב הששה לא יוכל לזרוע כי אם ג' גרעינין ובאורך יכול לזרוע כל האורך כולו ואין נראה כלל לחלק ולומר דהכא שרי הר"ב בהרחקת יניקת הזרע מזרע עצמו אע"פ שהיניקות מתערבין משא"כ בערוגה דלעיל דלא ידענא טעמא לחלק ולכן אני אומר שלפום ריהטא העתיק לשון הר"ש ולא דק:

משנה ג

ראש תור. עיין במשנה ז פ"ב מה שכתבתי שם וכן מ"ש שם על כסוף שדהו:

שורה של ירק אחר. עי' במשנה [*ד ומשנה] ו:

מראש השדה ועד ראשו. שתי הקצוות כל אחד ראש וסוף ובמשנה ג פ"ה תנן מראש הכרם ועד סופו:

אורך ו' טפחים. לשון הר"ב לא בעינן מפולש אלא שיהיה התלם הזרוע ארוך ששה טפחים. כן דעת הר"ש לפי מאי דס"ד דכולהו מיירי ברוחב השורה הנזרעת אבל לענין הרחקה לא איירי הכא אלא לעיל תנן בפ"ב עבודת ירק בירק ששה טפחים והכא שמעינן דאע"ג דמרחיק כדינו בעינן שיעור לאורך ורוחב ירק אחר עצמו דבפחות מהכי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה לא חשיב מילתא באפי נפשיה ובטיל אגב שדה וחשיב כלאים. וכתב על זה ותימה דבפרק רבי עקיבא [במסכת שבת] מייתי לדרבי יהודה לענין הרחקה ועוד היכי מצי למימר דבפחות משיעור זה לא מהניא הרחקה הא תניא בתוספתא אפי' אין שם אלא קלח אחד נותנין לה עבודה ששה טפחים לפיכך צריך לפרש דכולה מתני' בשיעור הרחקה דלרבי ישמעאל תלם חשיב הפסק ולרבי עקיבא ששה טפחים ולרבי יהודה פרסה ע"כ. והר"ב פירש בהדיא בדרבי יהודה לענין הפסק שכתב שצריך להיות בין ירק לירק וכו'. וכן פריך ומשני למתני' דלעיל עבודת ירק בירק. ובדרבי עקיבא מפרש לענין זרע עצמו כדסלקא דעתיה דהר"ש. עירוב פירושים כתב כאן ואינו נכון. ומ"ש אף על פי שזרע אחר מקיפו משלש רוחותיו. גם הוא לשון הר"ש בדסלקא דעתיה וכלומר שההפסק הוא בזרע האחר שנזרע בתלם אע"פ שמקיף בג' רוחות זרע השדה כיון שהוא תלם ובצד הרביעי אין בו זרע שעכשיו אינו חבוש הוי הפסק. ולמאי דהדר הר"ש ומפרש משנתינו לענין הרחקה כתב בדרבי עקיבא דלא קאמר אורך ו' ורוחב מלואו למימרא דתסגי בהכי לשורה גדולה של ירק אחר אלא אשמעינן דאפילו בקלח אחד של ירק אחר בעינן הפסק ששה על ששה ולעולם לשורה גדולה בעינן [ששה] על פני כל השורה סביב ע"כ. והרמב"ם כתב ור"ע פי' כי כשיהיה בארכו ששה טפחים בלבד יראה ההפרש ולא יצטרך למשוך החפירה ההיא כפי אורך הזריעה. ורוחב מלואו. פירש הר"ב היינו ששה טפחים שהוא שיעור רוחב תלם. וצריך לחלק בין תלם סתם דהכא לתלם של פתיח דבמשנה ו פ"ב:

משנה ד

[*הנוטע שתי שורות של קישואין שתי שורות של דלועין וכו'. עיין מ"ש בסמוך בד"ה וחכמים אוסרים וכו']:

שורה של קישואים וכו'. אסור. כתב הר"ב שנראין כאילו נזרעו כולן יחד במפולת יד. עיין מ"ש בשם כסף משנה בסוף פ"ק בס"ד:

וחכמים אוסרים. כתב הר"ב לפי שאין שתי שורות של קישואים סמוכות וכו'. וכ"כ הרמב"ם וחכמים גוזרין כאן מאחר שאינן וכו'. ומשמע דכי נסמכו מיהו שתי השורות של קשואין קא שרי וא"כ הא דתנן ברישא שתי שורות של דלועים שתי שורות של פול המצרי לאו דוקא אלא כי הוו שתי שורות של קשואין תו שרי אפילו שורה אחת של דלועים ושורה אחת של פול המצרי דהא איכא שדה ורשאי לסמוך ירק אחר בהפסקת תלם. וכי תימא דלא שרינן אלא שורה אחת של ירק אחר כדמשמע פשטא דמתני' דלעיל. איכא למימר דהא על כרחינו ר' אליעזר מתיר שתי שורות של שני מינין ומדר"א נשמע לרבנן היכא דשריא אינהו דשריין אף שתי שורות. והרמב"ם בחבורו העתיק המשנה כצורתה:

משנה ה

שער. עיין בפ"ב דפאה משנה ג:

שכל מה שאסרו חכמים וכו'. עיין מה שכתבתי בספ"ק ובפירוש הר"ב במשנה דלעיל:

משנה ו

זרועה בצלים. לשון הרמב"ם ויחד הבצלים מפני שאפשר שכן היה המנהג אצלם. ע"כ. וזהו שכתב בחיבורו פ"ד זרועה מין ממיני ירקות וכו':

ומבקש ליטע בתוכה שורות של דלועים וכו'. לשון הר"ש ולא דמי למתני' דלעיל שיכול ליטע ב' שורות של קשואין וב' שורות של דלועים וב' שורות של פול המצרי דשאני שדה מב' שורות ועוד דכיון שבא לעקור חמיר טפי כדאשכחן בירושלמי פ"ד גבי כרם דב"ש מחמיר בחורבנן יותר ממטעתן. ע"כ. ואף לב"ה מצינו הכי אליבא דר"מ ור"ש בסוף פ' דלקמן:

ונוטע שורה אחת. כתב הר"ב נמצא בין שורה ראשונה של דלועים לקמת הבצלים שתי אמות בורות. כלומר ותנן לעיל בפ"ב משנה ח דבור הוי הפסק ועיין מ"ש שם במשנה ו בס"ד. ומסתבר דאע"ג דהר"ב לא פי' בדרבי ישמעאל דבעי נמי תלם נשמעיני' ממה שפי' בדר"ע וחכמים [*ואינו מוכרח]:

משנה ז

בית רובע. מפורש בפ"ב משנה ט:

התחמיר זו מן הגפן. כתב הר"ב דאין להחמיר בכלאי זרעים יותר מבכלאי הכרם. וטעמא דכלאי כרם אסורים בהנאה וכלאי זרעים מותרים אפילו באכילה כדתנן ברפ"ח:

שלגפן יחידית וכו'. עיין ריש פ"ו:

פרק ד

משנה א

קרחת הכרם. כרם שחרב. ל' הרמב"ם והוא גזור ממלת קרח הוא (ויקרא יג):

משנה ב

מחול הכרם. לשון הר"ב מקום פנוי בין כרם לגדר סביב כמו מחולות הנשים. וכ"כ הר"ש סביב כמו מחולות. וכן ל' רש"י בריש עירובין. דעתם דמסתמא המקום הפנוי הוא סביב כל הכרם בין הגדר לד' רוחותיו. וההי"נ אם אינו אלא מצד אחד. ולשון הרמב"ם מקום הפנוי כו' והוא מדבריהם מענין מחילה ר"ל עזיבת הדבר. ומה שכתב הר"ב וד' אמות דלהדי כותל לא מזדרעי מפני תקון הכותל כדתנן במתני' ד' פרק שני דב"ב:

משנה ג

גדר הכרם. כתב הר"ב ואפי' אין שם אלא שש אמות וכ"כ הר"ש. ולשון הרמב"ם בפ"ז ארבע אמות ומחצה:

איזהו גדר וכו'. לשון הר"ש אגב שהזכירו מפרש ליה. ואגב גדר מפרש חריץ:

ורחב ארבעה. עיין מ"ש פ"ב משנה ח ולהרמב"ם בפ"ז מהלכות כלאים ורחב ארבעה קאי נמי אגדר וכן בדברי הר"ב במשנה דלקמן:

משנה ד

שלשה טפחים. לשון הר"ב דכל פחות מג' כלבוד דמי. ודבר זה הלכה למשה מסיני. הרמב"ם:

נפרצו בו פרצות הרבה. לשון הר"ש שנפרץ במקומות הרבה פרצות פחותות מעשר יתירות משלש:

אם העומד מרובה וכו'. ל' הרמב"ם שתהיה מדת העומד מן הקיר יותר ממדת כל המקומות הפרוצות בו כשיהיו נכללות:

כנגד הפרצה אסור. מ"ש הר"ב כנגד העומד מותר אם הוא רחב ארבעה. פירוש טפחים. וכ"כ הר"ש וטעמא ממתני' דלעיל. וכתב הרמב"ם ואם יהיה פרוץ כעומד יהיה מותר לזרוע כנגד הפרצה. הכי מסיק בסוף פ"ק דעירובין [דף טז] כרב פפא דאמר הכי אברייתא דמתנייא ברישא פרוץ מרובה על העומד אסור ובסיפא עומד מרובה על הפרוץ מותר וקאמר דעומד כפרוץ נמי מותר וסיפא תנא מרובה איידי דרישא ולפי גירסת משנתינו צריך לומר איפכא כדמשני התם אליבא דרב הונא בריה דרב יהושע:

משנה ה

עד שיהיו שם שתי שורות. וכתב הרמב"ם בפ"ז וכמה יהיה בכל שורה שלשה גפנים או יותר. ובכ"מ כתב הרבה ראיות לדבריו. והשתא הא דתנן לקמן דשתים כנגד שתים וא' יוצא זנב דהוי כרם. היינו כי הוו חמשה ונטועים בכה"ג הוא דהוה כרם. אבל כי לא נטוע כה"ג צריך ששה ג' לכל שורה:

לפיכך הזורע כו'. קידש לב"ה שתי שורות וכגון דזרע חוץ לכרם שהוא נטוע ה' על ה' דהיינו ה' שורות בכל שורה ה'. ולב"ש מקדש אותה שורה חצונה של צד הזרע כשזרע בעבודת הכרם שהוא ארבע אמות. ולב"ה קידש ג' בשורה חצונה ושלשה שכנגדן בשורה שניה. כדמפרש בירושלמי הביאו הר"ש ואיתא תו התם גווני אחריני ולכולהו גווני לב"ש קידש ה' חצונים. ולב"ה ששה. וזה שכתב הר"ש שיש בדבר להקל ולהחמיר. להחמיר כדכתבינן. ולהקל שאם אין ב' שורות שבכל שורה ג' גפנים לא הוי כרם להרחיק ארבע אמות. וכי אתשיל בבי מדרשא לענין כמה הוא כרם אתשיל אלא דמינה שמעינן הזורע וכו' כמה קידש והיינו דתנן לפיכך וכו'. ולהכי לא מתנייה בעדיות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה [*בפרק ד אבל רבי [יוסי] שנאה בפ"ה משנה ב דאיהו אינו שונה כאן בלשון לפיכך]. ועיין מה שכתבתי פרק ח דברכות משנה ד. ומשנתנו בזורע חוץ לכרם דאילו בתוך הכרם החמירו לאסור. כדתנן במ"ה בפרק דלקמן:

משנה ו

ואחת יוצאה זנב. פי' הר"ב שתים בשורה שניה כנגד שתים מן השלש כזה *? ואחת בינתים. והה' כנגד אוירן כצורה זו *? וכ"ה בפי' רש"י פ"ח דסוטה דף מג. ואחת באמצע. ארבעה גפנים לארבע רוחותיה ויהיה על זאת הצורה *? ולהרמב"ם אתת יוצאת זנב כצורה זו *? ואחת בינתים כזה*? ואחת באמצע כזו *? ואני שמעתי מפי זקן אחד מצפת תוב"ב שעל פי צורה של הרמב"ם באחת יוצאת זנב כן הם כל הכרמים שראה הוא בארץ ישראל:

עד שיהיו שתים וכו'. הא תו למה לי. ואפשר לי לומר דשתי צורות היינו אותה של הרמב"ם ואותה של הר"ב שתיהן ראוים להקרא בשם יוצאת זנב. ואחת מהן היא יותר ראויה. ואתא תנא בסיפא לאשמעינן דדוקא אותה היותר ראויה היא בכלל כרם ולא האחרת. ואילו לא חזר ושנה עליו עד שיהו וכו' הוה אמינא דשתי הצורות הוו כרם. והתנא סמך על שבימיו היה ידוע ומפורסם איזו היא הצורה היותר ראויה:

משנה ז

ודרך הרבים. לשון הר"ב שאין אחד מהם ח' אמות. וגם הרמב"ם בחיבורו פ"ז כתב כן ולא כמ"ש בפירושו ט"ז אמה. וז"ל הראב"ד לא ט"ז אמה כדרך הרבים [דתנן בפ"ב דפאה] אלא שהוא שביל הדרכים לרבים. ע"כ:

הרי אלו מצטרפות. כתב הר"ב ואפילו ר"ש דאמר לקמן [פ"ז מ"ד] וכו'. מודה [דמצטרפין] לאסור הזרעים. והיינו כשהזרעים הם שלו. [*ומ"ש הר"ב שלו ושל חבירו כן לשון הר"ש אבל היה ראוי יותר לכתוב שלו עם של חבירו]:

גבוה מעשרה טפחים. הרמב"ם בחבורו כתב גדר נמוך מעשרה מצטרפות ותו לא. דתידוק מיניה דאי גבוה עשרה אינן מצטרפות והדין עמו ממתניתין ג. והא דתנן גבוה מעשרה לרבותא דרבי יהודה אם ערסן וכו'. והרבה נמצאים כיוצא בזה וכתבתי קצתם במשנה ו פרק ד דביצה:

רבי יהודה אומר אם ערסן וכו'. עיין מ"ש בפרק דלקמן משנה ג:

משנה ח

אם אין ביניהם שמנה אמות לא יביא זרע לשם. כתב הר"ב דמצטרפין להיות כרם. דלעיל לענין חוצה לה והכא לענין תוכה. וזהו שאמרו בירושלמי אמר רבי אליעזר החמירו תוכה יותר מחוצה לה. וטעמא דריחוק שמנה אמות. דאין שדה פחות מארבעה אמות וכו'. כדלעיל בריש פרקין. והרמב"ם אע"ג דבפירושו כתב כפירוש הר"ב. בחבורו פרק ז' נראה מדבריו שמפרש שתי שורות של שלש שלש:

רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו'. וכתבו הר"ב והרמב"ם דאין הלכה כמותו. וכתב בכ"מ ואע"ג דמשנתו קב ונקי איכא למימר דשאני הכא דמשום חנניא בן חכינאי קאמר לה ואפשר דליה לא ס"ל ועוד דקאמר בירושל' דרבי אליעזר בן יעקב ס"ל כב"ש דשורה אחת הוי כרם ע"כ. ובפרק ב מ"ט נמי אין הלכה כראב"י. והכא כת"ק נמי אין הלכה כמו שתראה בסוף פרקין:

משנה ט

שער. עיין בפרק ב דפאה משנה ג מ"ש שם:

וזורע את הניר. כ' הר"ב שכך היה דרכם וכו'. כלומר ולא משום איסור וכ"כ הר"ש. ורבי יהודה אתא לסיועי לת"ק. וכ"כ הרשב"ם בפרק הספינה דף ב ע"ב:

רבי מאיר ורבי שמעון וכו'. וכתב הר"ב וכן הרמב"ם שכך הלכה. דהכי אמר רב בירושלמי. ועיין מ"ש בר"פ דלקמן. ובסוף מ"ה. ומ"ש במשנה ד דפרק הספינה. והרמב"ם בחבורו פרק ז' כתב תוכו מותר להביא זרע בהרחקת ששה טפחים לכל שורה

אבל אם זרע חוצה לו צריך להרחיק משורה החיצונה ארבע אמות כשאר הכרמים ע"כ. והשיג עליו הראב"ד ואמר שלא מצא לו עיקר בירוש' ואם מפני מראית העין כ"ש בתוכו. והכ"מ אע"פ שהליץ בעדו ואמר שמבחוץ אינו ניכר כמו בתוכו מ"מ כתב שצ"ע מנין לו לחלק. ולעניות דעתי נראה שמן הירושלמי למד כן דאמר רבי זעירא תוכו שמנה חוצה לו שש עשרה. ומאי שש עשרה דקאמר. אלא כלומר דין שש עשרה. דדוקא תוכו יש לו דין שמנה ואינו מרחיק אלא ששה טפחים אבל חוצה לו יש לו דין שש עשרה דקרחת הכרם שמרחיק ד"א וזורע:

פרק ה

משנה א

ונטועות כהלכתן. כתב הר"ב ולא פחות מארבע אמות. וכ"כ הר"ש ואליבא דר"ש דמתניתין דלקמן דהא לרבנן הוי כרם אפי' בנטועות בפחות מד' אמות. ולכאורה הלכה כרבנן. ולא הוה ליה לפרושיה אליביה דר"ש. והרמב"ם בפירושו כתב דאין הלכה כר"ש. אבל מצאתי בחיבורו פ"ז שכתב דשתי שורות הנטועות בפחות מארבע אמות הן כגפן יחידית ובשלש שורות הוו כרם ורואין וכו'. וכתב עליו בכ"מ שפוסק כר' שמעון ודוחק עצמו למה פסק כן משום דבירושלמי מפרש אמורא למלתיה גם מפני כן אמר שגירסא אחרת יש להרמב"ם בירושלמי. וזה מפני מה שמפרש הרמב"ם בכאן בפירושו ורואין את האמצעית וכו'. ענין בפני עצמו. לומר שרשאי להדלותן ולהטותן על הזרעים. כדאיתא בירושל'. והשתא אינו ענין לטעמא דרבנן כמו שפירשו הר"ב והר"ש וכן פירש הרשב"ם בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא דף לז) ובפרק הספינה דף פג דרואין וכו' טעמייהו דרבנן הוא. והרמב"ם מפרש דפלוגתייהו באי נטעי אינשי בכה"ג דר"ש סבר דלא נטעי ואי נטע לא הוי כרם. ורבנן סברי דנטעי נמי בכי האי גוונא. והכי מפרשינן בגמרא דסוף המוכר פירות. אבל לענין רואין וכו'. ליתא התם ולא מידי. ונוכל לפרש דאכתי קאי אטעמא דרבנן דאע"ג דסברי נטעי בכה"ג צריכין עדיין לטעמא דרואין וכו'. וע"פ דברי הרמב"ם בפירושו נ"ל שכתב הכ"מ דהרמב"ם פוסק בחבורו כר"ש. דהא פלוגתייהו בשתי שורות. וחזר ממה שפוסק בפירושו כחכמים. אבל אם נאמר דלא חזר בו מזה אלא חזר בו ממה שפירש בירושלמי בורואין וכו'. שזה נראה יותר שחזר בו משום דהו"ל לפרש מאי ורואין וכו' דהיינו להדלותן דכל כה"ג שאינו מובן מעצמו הוא מפרשו בחבורו. ומדלא פירש ש"מ דסבר דכמשמען הם הדברים ודברי רבנן הן. והשתא פלוגתייהו דוקא בג' שורות. אבל בב' שורות אפילו לרבנן לא הוי כרם דכי רואין שורה [שאינה] לא נשארה רק שורה

יחידה שאינה כרם לבית הלל. ועכשיו דברי הרמב"ם בחבורו נמי כרבנן וכמו שפוסק ג"כ בפירושו אלא שחזר מפירושו דוראין להדלותן וכו'. ולענין קושיתנו בדברי הר"ב והר"ש י"ל שפוסקים כש"ס דידן פרק הספינה לענין מקח וממכר בפחות מד' אמות וכמ"ש הר"ב שם:

משנה ב

אינו כרם. כתב הר"ב דכיון שאינו יכול לחרוש בשוורים. דצריך לחרישת שוורים ארבע אמות כדפרישית בריש פ"ג:

משנה ג

שער כותש. כתב הר"ב שהשריגים של הגפנים שהם קרוים שער [כמ"ש בפ"ב דפאה משנה ג] היו מתערבים וכו'. וכ"כ הר"ש. וכ' דהיינו דאמר ר"י בפרק דלעיל משנה ז אם עירסן. ודבר תימה הוא ששינה לשונו. ושמא ערסן בידי אדם וכותש ממילא ע"כ:

משנה ד

רבי יוסי אומר אם אין שם ד' אמות לא יביא זרע לשם. כתב הר"ב כדין מחול הכרם דפירקין דלעיל דנותן ארבע אמות לעבודת הכרם. ותימה דא"כ צריך שיהיה יותר מארבע אמות דצריך שיהיה הכי נמי. אין זה במשמע לשון הר"ב ועוד דהוה ליה לכתוב סתם כדין עבודת הכרם דמרחיק ארבע אמות. אבל לשון הרמב"ם כך הוא ור"י אוסר עד שיהא בגת ארבע אמות ואז ירחיק מן הגפן ששה טפחים וזורע את המותר על הדרך המחוייב במחול הכרם וקרחת הכרם ע"כ. מדמה להו למחול וקרחת דכי היכי דמצריך התם ששה עשר אמה או י"ב וכי הוו הכי סגי מיהא להרחיק רק ארבע אמות ושיזרע המותר. והכא נמי דכוותה שצריך שיעור ארבע אמות אבל כי הוו הכי אינו חייב להרחיק רק ששה טפחים וזורע המותר. ולשון הר"ש אבל כשיש ארבע אמות סגי בהרחקת ששה. כמו עריס דבצד גדר לר"י בן נורי כמו שאפרש בפ"ו ע"כ:

והבית שבכרם זורעין בתוכו. כתב הר"ב ולא אמרינן הואיל והגפנים וכו' אין המחיצות מועילות. וכאילו אויר הכרם מקיף הזרע שבבית וגרע משומירה. וכתב הר"ש בירושלמי דריש לה מקרא ר' שמואל בשם רבי אבין ובבתי כלאים החבאו (ישעיהו מ"ב:כ"ב) בית שמחביאין בו את הכלאים ע"כ. ולהרמב"ם פירש אחר בחבורו:

אמר יום טוב ראיתי כי טוב. שבתחלה אפרש המשנה בלשון קצרה כדי שתהא מפורשת לכל במעט עיון. ואח"כ אעתיק לשון הרמב"ם בפירושו ואשים ציוריו בתוכו ולא כאשר באו בדפוס הכסף משנה כי שם בלבלו המדפיסים ולא עלו בידם כהוגן. ואת"כ אבאר אותם אחת לאחת בבאור מספיק מאד וממילא רווחא שמעתתא שדברי הר"ש מנוחתו

כבוד ובמקומו מונח הם בטלים במקום הזה לא שרירין ולא קיימין. ואחרי ככלות הכל. הנני יוסיף להפליא על דברי הרמב"ם מה שגם בעיני כל משכיל יפלא הפלא ופלא. ואזכיר גם דברי הראב"ד ופירושו ומה שיש להשיב גם עליו. ותדע אף תשכיל מן מוצא ותכלית הדברים. מה ראיתי על ככה ומה הגיע אלי שפירשתי המשנה בטעם אחר מפירושיהם. ואתה תבחר ותקרב:

משנה ה

הנוטע. או מקיים. עד שהוסיף במאתים כדלקמן וכ"כ הרמב"ם בחבורו פ"ו:

מקדש. וישרפו. לשון פן תקדש:

ארבעים וחמשה גפנים. סתם כרם נטוע על ארבע ארבע שכל שורה של גפנים רחוקה מחברתה ד"א ותנן בסיפא דמקדש ט"ז אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות ומפרש בירוש' והוא שתהא האמצעי עגולה ירק כלומר שסביב הגפן האמצעי נטוע הירק בעגול ונמצא שכשמקדש ט"ז אמות לכל רוח ובעגול שהעגול ההוא המקודש יהיה מחזיק ל"ב אמה על ל"ב אמה. ובמרחק כזה נטועים גפנים ט' שורות על ט' שורות וביניהם ח' מרחקים שכל אחד ד' אמות. אבל מפני שהקדוש בעגול ולא במרובע על כן כל ד' שורות החצונות לא יהיו בתוך הקדוש וישארו א"כ בתוך העיגול רק ז' שורות על ז' שורות שבין כולם מ"ט גפנים ולפי שריבוע שורות הגפנים באלו ז' שורות על ז' שורות שביניהם ו' מרחקים לד' אמות עולים כ"ד על כ"ד ואלכסונו עודף תרי חומשי לאמה דכל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונה יהיה האלכסון מזה המרובע ל"ג אמות ושלשה חומשים נמצא שכל גפני הזויות הארבעה הם חוץ לעיגול של ל"ב על ל"ב וישארו מקודשים מ"ה גפנים:

אימתי בזמן שהיו נטועות על ד' ד' או על ה' ה'. כמו שפירשתי שסתם כרם נטוע על ארבע ארבע ויכנסו בתוך העיגול של ל"ב על ל"ב מ"ה גפנים לא פחות ולא יותר. אבל כשהם נטועים על ה' ה' שנמצא מטע ז' שורות על ז' שורו' וביניהן ו' מרחקים של ה' ה' אמות מחזיק בשטח שלשים אמה על שלשים אמה. ונמצא שבתוך עיגול של ל"ב על ל"ב שמרכזו הגפן האמצעי לא יפלו מכל המ"ט גפנים בתוך העיגול כי אם ל"ז גפנים. אפ"ה הואיל ומטע הכרמים סתמן נטועין על ד' ד' ולמראית העין לא ישפטו בין מטע על ד' ד' למטע על ה' ה' הלכך גזרו חכמים ואמרו שבין הנטוע על ד' ד' או על ה' ה' לעולם יקדשו מ"ה גפנים שאם יראו בכרם הנטוע על ה' ה' שלא יאסרו כי אם ל"ז גפנים יאמרו הרואים שאינו נאסר בכרם סתם כי אם ל"ז גפנים כי ההבדל שבין על ד' ד' לבין על ה' ה' לא ניכר ונודע לכל לפיכך אמרו שאף בנטוע על ה' ה' יקדש מ"ה. כך נראה בעיני:

היו נטועות על שש שש כו'. דכולי האי ליכא למגזר אטו על ד' ד' שזה ההבדל ניכר ונודע לכל וליכא למטעי. לפיכך העמידו על הדין דמקדש ט"ז אמה לכל רוח וכל גפנים הנמצאים בתוך העיגול הם מקודשים ולא יותר:

או על שבע שבע. וכשהן נטועות על ח' ח' אינו מקדש כלל ולא מיבעיא לר' מאיר ור' שמעון דס"פ דלעיל דסברי דמותר להביא זרע לשם אלא אפילו לתנא קמא דאוסר מכל מקום אינו מקדש:

הרי זה מקדש ט"ז אמה לכל רוח. כדאשכחן בקרחת הכרם ריש פ' דלעיל דכל פחות מט"ז מתבטל לגבי כרם ולפיכך כשזורע הירק באמצע כרם מקדש סביבו כל שיעור המתבטל עם הכרם ונחשב כמוהו:

מה שכתב כשיהיה הכרם נטוע על ד' ד' והפרשנו מזה הכרם מרובע וכו' יהיה מרובע ט' שורות וכו'. זה מבואר מאד שבין כל הט' שורות הם ח' מרחקים. וכל מרחק ד' אמות. ונמצאו ח' פעמים ד' שהם ל"ב. ואתה מוצא שגפן האמצעי שבשורה האמצעית הוא על הנקודה האמצעית של המרובע עצמו ושם הוא נטיעת הירק והיינו דקאמר בירושלמי רבי יוסי בר חנינא והוא שזרע כנגד האמצעית. ומעתה כשתעגל עגולה בתוך זה המרובע ותהיה המרכז זאת הנקודה שאמרנו שממנו לכל צד עד הצלע שורה החיצונה הם ט"ז אמה. העמד רגל המחוגה על זאת הנקודה וסבבה בעיגול יקיף העגול כל שבע שורות הפנימיות מלבד ארבע גפנים שבארבע זויות השורות השבעה. ויהיו א"כ בתוך היקף העיגול מ"ה גפנים כי ז' שירות שבכל שורה ז' גפנים עולים מ"ט. וכבר יצאו הארבע שבזויות חוץ להיקף העיגול כאשר תראה בצורה. וכן מבואר מה שאמר בנטוע על חמש חמש. ומה שאמר בנטוע על שש שש שיהיו מנין הגפנים שבתוך העגולה כ"ד גפן. זה גם כן מבואר שכשאתה מוצא כרם הנטוע בשש על שש ותפריש ממנו מרובע מטע ו' שורות על ו' שורות שיש בכל שורה שש גפנים ובין כל גפן וגפן ו' אמות. והרי המרחקים שבכל שורה הם ה'. הרי השטח כולו ל' אמות [על ל' אמות] ונמצא שכשאתה מעמיד רגל המחוגה באמצע המרובע הזה ותחוג במחוגה לעשות עגולה רחבה ל"ב אמות עד שיהיה חצי אלכסונה ט"ז אמה מבואר הדבר שיצא אמה מזה ואמה מזה לארבע רוחות המרובע ושכל ארבע גפני הזויות עם שני גפנים שיש לכל גפן שבזוית סמוך לו אל העבר מזה ואל העבר מזה נשארו חוץ מן העגולה וכשאתה מונה שש שורות של שש שש גפנים העולים ל"ו גפנים ותחסר מהם ג' גפנים בכל זויות שהן חוץ לעגולה לא תמצא בתוכה יותר מכ"ד גפן. וכן אם יהיו נטועים על ז' ז' שיהיה מנין הגפנים הנמצאים בתוך העגולה כ"א אילנות. זה ג"כ מבואר שכשיש כאן כרם הנטוע בשבעה על שבעה ונפריש

ממנו מרובע חמש שורות על חמש שורות ובכל שורה חמש גפנים ובין כל גפן וגפן ז' אמות והמרחקים שבכל שורה הם ד' עולים כ"ח שנמצא מדת השטח כולו כ"ח על כ"ח. וכשנעמיד רגל המחוגה באמצע השטח והוא בגפן האמצעי מהשורה האמצעית ונחוג לעשות עגולה רחבה ל"ב אמות עד שיהיה חצי אלכסונה ט"ז אמה. מבואר הדבר שהוא יוצא שתים אמות לכל אחת מארבע רוחות הרבוע ושגפני הזויות אינם בתוך העגולה. והרי כל אלו חמש שורות שברבוע הם כ"ה גפנים וכשתחסר ד' גפני הזויות נשארו רק כ"א שהם בתוך העגולה:

והנה יצאתי להשכילך בינה ולהבינך במראה עד שתראה גם בעין שכלך. לא בלבד במוחש כאשר עיניך הרואות מתוך הציורים וחשבונם ועשיית העגולות במחוגת החוג. אבל רצוני לחשוב חשבונות ולהוכיח במופת על כל ציור וציור כי אי אפשר שיפלו יותר אילנות בכל העגולה מן העגולות כי אם כפי מספר מפקד האמור בכל אחת ואחת:

ואקדים שתי הקדמות אשר כבר ידעת אותם מתוך מה שכתבתי בפירושי לפירושו של הרמב"ם במשנת ערוגה דריש פ"ג והן אלו. האחת שמכל שטח מרובע שוה הצלעות שנוציא הימנו גדרו נדע מזה מדת אורך כל צלע מצלעיו כאשר ידענו שם משטח ג' ורביע שגדרו אחד וארבעה חומשין והוא אורך כל צלע מצלעי שטח ג' ורביע. והשנית שכל משולש נצב הזויות יהיה המרובע שנעשה על המיתר כמדת שני המרובעים אשר נעשה בשתי צלעי מקיפי הזוית כאשר הראיתיך גם שמה מקום הלמוד ההוא:

ונביט אל הצורה הראשונה*? והיא שנעשה מט' ט' שורות ונטוע על ד' ד' ונוציא מן המרכז שהוא נקודת א' קו ישר עד נקודת ו' אשר שם הוא הגפן שבזויות ונעשה מזה משולש אה"ו שזויות אה"ו ממנו נצבת שכן קו א"ה וקו ה"ו קוים ישרים שנפלו זה על זה ביושר ונרבע שני קוי א"ה ה"ו שכל קו מהם ג' מרחקים שהן י"ב אמה. נרבע י"ב פעמים י"ב עולים קמ"ד. אמור ב' פעם ב. ד'. ב' פעם עשרה. ך'. אמור י' פעם ב'. ך'. י' פעם י'. ק'. צרפם ד' וך' וך' וק'. עולים קמ"ד. נחבר מספר רבוע שני הקוים והם רפ"ח. נוציא שורש המרובע והוא י"ז בקירוב. שכשתרבע י"ז עולה רפ"ט. אמור ז' פעם ז'. מ"ט. ז' פעם י'. ע'. אמור י' פעם ז'. ע'. י' פעם י'. ק'. צרפם מ"ט. ע'. ע'. ק'. עולים רפ"ט. הנה קו א"ו שהוא מיתר זוית הנצבת הוא גדר מרובע רפ"ט שהוא י"ז. הרי שאין ההיקף מגיע אל הגפן הזה שבזוית אחרי שכל קוי יוצאי מרכז העגולה אל המקיף לא יהיו כי אם חצי אלכסון העגולה שהוא ט"ז. אבל הגפנים סמוכי הזויות יהיו בתוך העגולה וזה מבואר היטב כי נוציא קו ישר מנקודת א' לנקודת ג' ששם גפן הסמוך אצל שבזויות ונעשה משולש אב"ג שזיות אב"ג ממנו נצבת ומרובע קו ב"ג שהוא קו לג' מרחקים עולה קמ"ד.

וקו א"ב שהוא קו לשני מרחקים יהיה רבועו ס"ד. שכן ח' פעם ח' ס"ד ומספר כל שני הרבועים קמ"ד ס"ד הוא ר"ח. נוציא שרשו והוא י"ד וחצי בקירוב. שכן י"ד וחצי פעם י"ד וחצי. ר"י ורביע. אמור [*כדרך רבוע מספר שאין בו חלקים. ודרך אחר עי' משנה ב' פ"ה דעירובין] חצי פעם חצי. רביע. חצי פעם ד'. ב'. חצי פעם י'. ה'. אמור ד' פעם חצי. ב'. ד' פעם ד'. ט"ז. ד' פעם י'. מ'. אמור י' פעם חצי. ה'. י' פעם ד'. מ'. י' פעם י'. ק'. צרפם רביע ב' ה' ב' ט"ז מ' ה' מ' ק'. הם ר"י ורביע הנה קו א"ג שהוא מיתר זוית הנצבת הוא גדר מרובע ר"ח שהוא י"ד וחצי. וכל קוי יוצאי מרכז העגולה אל המקיף הם ט"ז. ויעברו אמה וחצי חוץ מהגפן הזה. עוד נוציא קו ישר מנקודת א' לנקודת ד' ששם גפן הסמוך אצל שבזוית מזה ונעשה משולש אה"ד שזוית אה"ד ממנו נצבת. וקו א"ה ממשולש אה"ד דומה לקו ב"ג ממשולש אב"ג. ששניהם קוים כל אחד לג' מרחקים. וקו ה"ד ממשולש אה"ד דומה לקו א"ב ממשולש אב"ג ונמצא שתושבת א"ד ממשולש אה"ד שוה לתושבת א"ג ממשולש אב"ג כיון ששני קוי מקיפי זוית אה"ד דומים לשני קוי מקיפי זוית אב"ג הנה תושבת א"ד גם הוא גדר מרובע ר"ח שהוא י"ד וחצי. והגענו למה שבקשנו שאין עגולה ל"ב על ל"ב בתוך מרובע ל"ב על ל"ב מגיע לגפן שבזוית אבל מגיע לכל גפן הסמוכה לו. והקש אל השאר:

ונביט אל הצורה השלישית*? והיא שנעשה מן ט' שורות על ט' שורות ונטוע על ה' ה'. ונוציא קו א"ו ונעשה משולש אה"ו שזוית אה"ו ממנה נצבת ונרבע קו א"ה שהוא קו לשלש מרחקים וכל מרחק ה' יהיו ט"ו פעם ט"ו עולה רכ"ה. אמור ה' פעם ה'. כ"ה. ה' פעם י'. נ'. אמור י' פעם ה'. נ'. י' פעם י'. ק'. צרפם כ"ה. נ'. נ'. ק'. עולים רכ"ה וקו ה"ו דומה לקו א"ה נחבר שני הרבועים ב' פעם רכ"ה הם ת"ן. נוציא שרש המרובע יעלה על כל פנים כ"א שכשתרבע כ"א פעם כ"א עולה תמ"א. אמור א' פעם א' א'. א' פעם ך' ך'. אמור ך' פעם א' ך'. ך' פעם ך' ת'. צרפם א' ך' ך' ת' עולים תמ"א. הנה קו א"ו שהוא מיתר זוית אה"ו הנצבת הוא גדר למרובע ת"ן והוא כ"א ויותר. וכל קוי יוצאי מרכז ומגיעים אל המקיף אינם כי אם ך' אמות. ונוציא קו א"ג ונעשה משולש אב"ג וקו ב"ג רבועו עולה רכ"ה שהוא קו לג' מרחקים. קו א"ב שהוא קו לב' מרחקים שכל מרחק ה' אמה. רבועו י' פעם י' ק'. נחבר שני הרבועים רכ"ה ק'. יהיו שכ"ה. ושורש מרובע שכ"ה י"ח בקירוב שכשתרבע י"ח פעם י"ח עולה שכ"ד. אמור ח' פעם ח' ס"ד. ח' פעם י'. פ'. אמור י' פעם ח'. פ'. י' פעם י'. ק'. צרפם ס"ד פ' פ' ק' עולים שכ"ד. הנה קו א"ג שהוא מיתר זוית אב"ג הנצבת הוא גדר למרובע שכ"ה והוא י"ח בקירוב. ואנחנו הרחבנו העגול. עד עשרים אמה. ונוציא קו א"ד ונעשה משולש אה"ד. וקו א"ה ממשולש אה"ד דומה

לקו ב"ג ממשולש אב"ג. וקו ה"ד ממשולש אה"ד דומה לקו א"ב ממשולש אב"ג ונמצא שתושבת א"ד ממשולש אה"ד שוה לתושבת א"ג ממשולש אב"ג כיון ששני קוי א"ה ה"ד שוים לשני קוי א"ב ב"ג. הרי תושבת א"ד גם הוא גדר מרובע שכ"ה שהוא שמנה עשר בקירוב. והגענו למה שבקשנו שאין עגולה מ' על מ' במרובע מ' על מ' מגיע לגפן שבזויות אבל מגיע לכל גפן הסמוכה לו. והקש אל השאר:

ונביט אל הצורה הרביעית*? והוא שנעשה משש שש שורות ונטוע על שש שש שנעשה זוית נצבת בנקודת ב' ונוציא קו ישר מנקודת א' שהוא המרכז אל נקודת ב'. עוד נוציא קו ישר מנקודת א' אל נקודת ג' שהיא גפן הסמוכה אל הגפן שבזוית ונעשה משולש אב"ג שזוית אב"ג ממנו נצבת וקו א"ב שהוא קו למרחק א' וחצי שהן ט' אמות. נרבעהו ט' פעם ט' פ"א. וקו ב"ג הוא קו לשני מרחקים וחצי הם ט"ו. נרבע ט"ו פעם ט"ו. הם רכ"ה כאשר ידענו כבר. נחבר שני הרבועים פ"א רכ"ה. ויהיו ש"ו. נוציא שרשו והוא י"ז וחצי בקירוב דק שכשתרבע י"ז וחצי פעם י"ז וחצי עולה ש"ו ורביע. אמור חצי פעם חצי. רביע. חצי פעם ז'. ג' וחצי. חצי פעם י' ה'. אמור ז' פעם חצי. ג' וחצי. ז' פעם ז'. מ"ט. ז' פעם י' ע'. אמור י' פעם חצי ה'. י' פעם ז' ע'. י' פעם י'. ק'. צרפם רביע. ג' וחצי. ה'. ג' וחצי. מ"ט. ע' ה' ע' ק' עולים ש"ו ורביע. הנה קו א"ג שהוא מיתר זוית אב"ג הנצבת הוא גדר מרובע ש"ו שהוא י"ז וחצי. וכל קוי יוצאי מרכז העגולה שהיא ל"ב על ל"ב ומגיעים אל המקיף הם ט"ז אמה בלבד ואם ידענו שזה הגפן אינו מקודש כמו כן ידענו שהגפן שאל העבר מזה מן גפן הזוית כמו כן אינו מתקדש. כי כערך זה כן ערך זה ויחס אחד לשניהם. וכבר כפלנו הדבור בזה למעלה. ומפני זה עצמו יהיה אך למותר לברר שהגפן שבזוית עצמה אינה מתקדשת. כי התבאר פעמים רבות שקו אלכסון מן המרכז אל הזוית עודף על קו אלכסון מן המרכז אל הגפנים שבצדי גפן הזוית מזה ומזה. אבל הגפן הסמוך לזה הגפן שבנקודת ג' והוא הגפן שבנקודת ה' היא בהכרח בתוך העגולה ומתקדשת. נעשה זוית נצבת בנקודת ו' ונוציא קו ישר מנקודת א' אל נקודת ו'. ועוד נוציא קו ישר מנקודת א' אל נקודת ה' ונעשה משולש או"ה שזוית או"ה ממנה נצבת. ונרבע קו א"ו וקו ו' ה'. הנה קו א"ו שהוא קו לחצי מרחק הוא ג' פעם ג' עולה ט'. וקו ו' ה' הוא קו לשני מרחקים וחצי שהוא ט"ו פעם ט"ו שהן רכ"ה נחבר שני הרבועים ט' רכ"ה. עולים רל"ד. נוציא שרש מרובע רל"ד ויהיה ט"ו וחצי בקירוב שכשתרבע ט"ו וחצי פעם. ט"ו וחצי. עולה ר"מ ורביע. אמור חצי פעם חצי. רביע. חצי פעם ה'. ב' וחצי. חצי פעם י'. ה'. אמור ה' פעם חצי. ב' וחצי. ה' פעם ה' כ"ה. ה' פעם י'. נ'. אמור י' פעם חצי. ה'. י' פעם ה'. נ'. י' פעם י'. ק'. צרפם רביע. ב' וחצי. ה'. ב' וחצי. כ"ה. נ' ה'

נ' ק'. עולים ר"מ ורביע. הנה קו א"ה שהוא מיתר לזוית או"ה הנצבת הוא גדר מרובע רל"ד שהוא ט"ו וחצי בקירוב. וכל קוי יוצאי מרכז העגולה אל המקיף ט"ז אמה. נמצא שמרחב העגולה עוד חצי אמה חוצה לגפן זה. וממנו תקיש אל השאר.

ונביט אל הצורה החמישית*? והיא שנעשה מה' שורות על ה' שורות ונטוע על ז' ז'. ונוציא קו ישר מנקודת א' שהוא המרכז אל נקודת ג' שהוא גפן שבזוית ונעשה מזה משולש או"ג שזוית או"ג ממנה נצבת וקו א"ו שהוא קו לב' מרחקים שהם י"ד אמות. נרבעהו י"ד פעם י"ד עולה קצ"ו. אמור ד' פעם ד'. ט"ז. ד' פעם י'. מ'. אמור י' פעם ד'. מ'. י' פעם י'. ק'. צרפם ט"ז. מ'. מ'. ק'. עולים קצ"ו. וכן רבוע קו ו"ג שהוא ג"כ קו לשני מרחקים נחבר שני הרבועים. קצ"ו קצ"ו עולים שצ"ב. נוציא שורש המרובע ויהיה ך' בקירוב. כי ך' פעם ך. ת'. הנה קו א"ג שהוא מיתר זוית או"ג הנצבת הוח גדר מרובע *) קצ"ו שהוא ך' וכל קוי יוצאי מרכז העגולה אל המקיף רק ט"ז. אבל כל גפן שסמוך אל זה שבזוית יפול בתוך העגולה ומתקדש. וזה מבואר כי נוציא קו מנקודה א' אל נקודה ד' ונעשה משולש אב"ד שזוית אב"ד ממנה נצבת. וקו ב"ד שהוא קו לשני מרחקים רבועו קצ"ו. וקו א"ב שהוא קו למרחק א'. נרבעהו ז' פעם ז' מ"ט. נחבר שני הרבועים קצ"ו מ"ט. יהיה רמ"ה. נוציא שורש מרובע רמ"ה והוא ט"ו **) וחצי בקירוב. שכבר נזכר למעלה כי ט"ו וחצי שורש לרבוע ר"מ ורביע. הנה קו א"ד שהוא מיתר לזוית אב"ד הנצבת הוא גדר מרובע רמ"ה. והוא ט"ו וחצי וכל קוי יוצאי המרכז אל המקיף הם ט"ז. אבל ט"ז הוא גדר למרובע רנ"ו. אמור ו' פעם ו'. ל"ו. ו' פעם י'. ס'. אמור י' פעם ו'. ס'. י' פעם י'. ק'. צרפם ל"ו ס' ס'. ק'. עולים רנ"ו וכמו כן נוציא קו ישר מנקודת א' לנקודת ה' נעשה משולש או"ה וזוית או"ה ממנה נצבת וקו א"ו דומה לקו ב"ד שגם הוא קו לב' מרחקים וקו ו"ה דומה לקו א"ב שגם הוא קו למרחק אחד ויהיו שני רבועי קוי א"ו ו"ה כמו שני רבועי שני קוי א"ב ב"ד א"כ גם קו א"ה שוה לקו א"ד וכבר נכפלו הדברים פעמים. ויהיה הגפן הסמוך אצל גפן שבזוית גם אל העבר מזה בתוך העגולה ומקודש:

ומעתה כבר יצאנו ידי חובת באור חמש הצורות בדרך המופת. כי מה שאמר בצורה השניה והוא נטוע על ה' ה' ויהיו ז' שורות על ז' שורות וביניהם ו' מרחקים כל מרחק ה' והכל שלשים מבואר הוא מתוך מה שבארנו בצורה השלישית שקו אלכסון היוצא מן המרכז ששם נטיעת הירק כשנגיעהו אל הגפן שסמוך אצל הזוית יהיה י"ח ונמצא שהעגולה שקו אלכסונה מן המרכז אל המקיף רק ט"ז אינה מגעת אל הגפן ולפיכך אינה מתקדשת. מצורף למה שחוש ראות הצורה תעיד שא"א שיפלו מ"ה גפנים בתוך העגולה של ל"ב על ל"ב:

ולמה לא עשה לו הר"ש צורה מוחשת לראות ולהבין בה כאשר לא האמין לדברי חכמי המדות ואמר וז"ל וכן כשיש נמי ה' אמות בין גפן לגפן אוסר כמו כן מ"ה גפנים שהרי אורך השורה לו' אוירים ל' אמה וכשתסיר שבזוית אין אחת מהן רחוקה מן האמצעית יותר מט"ז אמה שהרי לכל זוית וזוית ה' על ה' ותמצא שאין מגפן הזרוע עד גפן הרחוקה אלא כשיעור חצי אלכסון של שלשים על עשרים. וקל הדבר לעשות ציור ולהבין ואלכסון של שלשים על עשרים אינו מעדיף על הרבוע אפילו כעודף האלכסון של ך' על ך' [ויושר י' על י'] תדע דאם תקשור חוט שבקרן זוית ותוליכנו באלכסון לסוף עשרים ואח"כ ביושר עד למטה עשר אמות נמצא אורך החוט ל"ח אמות שהעדיף ח' אמות משום אלכסון של ך' על ך' ואם באת למותחן באלכסון מקרן לקרן דבר הנראה לעינים שמתקצר הרבה וכו' ואין אדם יכול לעשות כלל וקצבה לאלכסון של ריבוע שאורך יותר על רחבו ומתוך משנתינו יש לדקדק דאלכסון של ל' על ך' אינו מעדיף כי אם ב' אמות דהוה ליה ט"ז לאמצעית. ובני אדם חכמי המדות אמרו דכל מרובע ב' קוים כמרובע האלכסון שמודדין מדת רחבו ועושין מרובע כמדתו ומודדין מדת ארכו ועושין רבוע כמדתו ומודדין מדת אלכסון ועושין רבוע כמדתו יעלה אלכסונו כשיעור אותן ב' רבועים אחד שעשו למדת ארכו ואחד שעשו למדת רחבו. תדע עשה לך רבוע של ק' על ק' וכו'. ואע"פ שהוכחתי הדבר לרבוע שארכו כרחבו אין לנו הוכחה לרבוע שארכו יותר על רחבו ועל כרחין ליתא להאי כללא דהא אלכסון של ל' על כ' אין עולה כי אם ל"ב כדמוכח מתניתין כדפרישית ואם תעשה ריבוע של ל"ב על ל"ב חסר טובא שאינו עולה ב' רבועין אחד של ל' על ל' ואחד של ך' על ך' עכ"ל. ותימה האם לא היה לו מחוגה לחוגג עגולה ל"ב על ל"ב ולסמן בה שורות גפנים נטועים על ה' ה' ועין בעין היה רואה שאי אפשר שיפלו מ"ה גפנים בעגולה הזאת. ואם הוקשה לו משנתינו לא מפני כן יכחיש מה שנראה לעינים ואפי' דברי חכמי המדות לא הוה ליה להכחיש כי כל דבריהם בנוים על מופתים חזקים אשר א"א לסותרם בשום פנים [שאין מופתיהם כמופתי הפילוסופים הטבעיים] הלא תראה בעלי התוספות פ"ק דעירובין דף יד ע"א כתבו על הא דאיתא התם דכל שיש בהקיפו ג' טפחים יש בו רוחב טפח. כתבו וקשיא דאין החשבון מדוקדק לפי חכמי המדות ע"כ. ומאי קשיא מחכמי המדות לחכמי הש"ס והיה להם לדחות דברי חכמי המדות מפני דברי חכמי הש"ס כמו שעשה הר"ש שאמר ליתא להאי כללא. אבל הם ראו שדברי חכמי המדות אמתיים שא"א לדחותם בשום פנים והנה זהו כמו בשארמקומות שהקשו התוס' ותמהו בדברים מן הדברים והניחו בקושיא או בתימה ולא מפני כן נזוז מדברי הש"ס אבל נתלה זה בחסרון ידיעתנו מלתרץ.

וכמו כן במשנתינו הוה ליה לר"ש להקשות אבל לא לדחות ולקבל מה שהחוש מכחישו וכל רואיו יאמרו אינו. אבל אין ספק שלא עשה לו צורה מוחשת לראות בה. שאילו היה רואה אין ספק שהיה חוזר מדבריו כי לא היה מכחיש גם החוש. כי לא אאמין שהיה החכם ז"ל משתבש בטעות המדברים מענין חטא החוש. אבל חכמי המשנה ז"ל כבר נשמרו מן הטעות הזה ודקדקו במשנתם לעשות שתי חלוקות ואילו היה במטע על ה' ה' כמו כן מ"ה גפנים בתוך ט"ז עגולות הוי ליה למסתם ולתנויי דמקדש ט"ז אמה עגולות כשנטוע ד' על ד' עד ז' על ז' אבל במה שאמרו דין הקדוש ברישא למנין הגפנים ובסיפא במדות האמות הורו באצבע שאין ענייני שניהם שוין במדה ובמנין שאילו היו אומרין ט"ז אמה לא היו בנטוע על ה' ה' מ"ה גפנים כמבואר במופת והוא בלמוד מ"ג מאמר א' לאקלידוס שהזכרתי בפירושי לפירוש הרמב"ם לערוגה. קום משכהו כי הוא זה אשר יאמרו שמיתר משולש נצב הזויות עולה רבועו כמספר שני רבועי קוי מקיפי זוית הנצבת. והוא בעצמו אלכסון מרובע ארוך ר"ל שארכו יותר מרחבו. כי כן כל מרובע ארוך כשתעשה בו אלכסון נמצאת בו שני משולשים נצבי הזוית. והם שוי הצלעות כל אחד לדומה לו. ומפני כן הלמוד ההוא בעצמו מלמדנו על האלכסון מרובע שארכו יותר מרחבו שיהיה רבוע כמספר שני קוי אורך ורוחב כאשר אמר הר"ש בשם חכמי המדות. והנה כאשר נרבע האורך שהוא ל'. יהיה ל' פעם ל'. ט' מאות. ונרבע הרוחב שהוא ך'. יהיה ך' פעם ך'. ת'. נחבר שני הרבועים ויהיו אלף ש' ונוציא שורש מרובע אלף ש'. ויהיו ל"ו בקירוב. שכשתרבע ל"ו פעמים ל"ו יעלה אלף רצ"ו. אמור ו' פעם ו'. ל"ו. ו' פעם ל'. ק"פ. ל' פעם ו'. ק"פ. ל' פעם ל'. תת"ק. צרפם ל"ו ק"פ ק"פ תת"ק. עולים אלף רצ"ו. והוא הדבר אשר אמרנו בצורה השלישית שקו היוצא מן המרכז כשנגיעהו אל הגפן שסמוך אל הזוית והוא הגפן בעצמו שבזוית מרובע ארוך ל' על ך' ואמרנו שהוא אמנם קו ארוך י"ח והנה הוא בעצמו חצי אלכסון מרובע ארוך הזה שכן הוא יוצא מן המרכז. אבל העגולה שבתוך המרובע היא ל"ב על ל"ב וכל קוי אלכסוניה והם העוברים על המרכז אין מחציתם כי אם ט"ז. ולפיכך א"א שתהיה עגולה מגעת עד אותו הגפן שהוא י"ח מן המרכז. ולפי שזה אמת שקו אלכסון מרובע ארוך ל' על ך' הוא ל"ו מפני כן מתקצר החוט שזכר הר"ש בדבריו ואינו מגיע לל"ח אמות כי איננו רק ל"ו. אבל עד ל"ו הוא מעדיף. ולא כאשר סובר הר"ש כי איננו רק ל"ב מטעם משנתינו. דליתא כלל וכלל. ואדרבה משנתינו מוכחת בידים מוכיחות שנשמור עצמנו מהשבוש והטעות הזה ולפיכך לא כללה לכל הנטועים בבא אחת ולמיתני אכולהו דמקדשים ט"ז אמה וכמו שכתבנו:

אשובה אראה אעבור בדברי הרמב"ם האם יתכנו גם דבריו אם לא. ואולם עין בעין נראה מה שלא יעלם מעין כל משכיל מן הקושי והדוחק הגדול שנצטרך לסבול ע"פ פירושו. שבכל הנטיעות בעל ד' ד' ועל ה' ה' ועל ז' ז' הירק הוא נטוע בסמוך וסביב לגפן אחד מן הגפנים ובעל ו' ו' נצטרך לומר שהירק הנטוע הוא באמצע הרוחק שבין שתי הגפנים ומה נשתנה נטיעת ירק זו מכל הנטיעות. ועוד שאין נראה כן מן הירושלמי דאיתא עלה דמתניתין רבי יוסי בר חנינא אמר והוא שזרע כנגד האמצעית. משמע שהתנה תנאי זה שתהא הזריעה כנגד גפן האמצעית. אבל מה שהכריחו להרמב"ם לפרש כן הוא לפי שאם נאמר בנטוע על ו' ו' שנטיעת ירק הוא ג"כ סביב לגפן אחד מן הגפנים ונפריש מן הכרם מרובע שיהיה ז' שורות על ז' שורות ותהיה הצורה כולה ל"ו על ל"ו שכן ששה מרחקים שבין ז' שורות וכל מרחק ו' עולים ל"ו. ונעמיד רגל המחוגה על הגפן האמצעי שבשורה האמצעית ששם הוא נטיעת הירק ונחוג עגולה ל"ב על ל"ב. ונמצא קו העגולה אינה מגעת לכל שורה החצונה אבל נכנסת במרחק שיש בין הב' שורות ויהיה מרחק קו העגולה מכל שורה מהשורות היוצאות מן העגול שתי אמות ולפי היסוד מוסד שהניח כיון שאין בינה לשורה שחוצה לה שיעור עבודת הכרם שהוא ד' אמות נצטרך לראות כאילו העגולה מלאה ירק ושנרחיבה עוד ד' אמות כמו שאמר בנטועות על ה' ה' ויקדש כמו כן ארבעים אמה כמו במטע על ה' ה' אבל לא יפול בעגולות ארבעים על ארבעים כי אם ל"ז גפנים כמו שתראה בצורה זו *? והיא נטועה ז' שורות על ז' שורות ובין כל גפן וגפן ו' אמות והעגולה הפנימית היא ל"ב על ל"ב והעגולה החיצונה הרחבה היא מ' על מ' ותראה כי כל גפן הזוית עם שנים הסמוכים לו אל העבר מזה ואל העבר מזה לא יפלו בעגולה ויחסרו א"כ י"ב גפנים מכל הז' על ז' שהם בכללן מ"ט וישארו א"כ ל"ז. אבל שכן הוא נוציא קו א"ג והוא היוצא מהמרכז אל גפן הסמוך לגפן שבזוית הנה נעשה משולש אב"ג וזוית אב"ג ממנו נצבת ואולם קו א"ב ממנו הוא קו לשני מרחקים שהם י"ב אמה. נרבעהו עולה קמ"ד כמו שכבר אמרנו בהביטנו אל הצורה הראשונה. וקו ב"ג שהוא קו לג' מרחקים שהם י"ח. נרבעהו עולה שכ"ד כמו שכבר אמרנו בהביטנו אל הצורה השלישית. ונחבר שני הרבועים קמ"ד שכ"ד ויהיו תס"ח. ונוציא שורש מרובע תס"ח ונמצאהו כ"א וחצי בקירוב. שכשתרבע כ"א וחצי יעלה תס"ב ורביע. אמור חצי פעם חצי. רביע. חצי פעם א'. חצי. חצי פעם ך'. י'. אמור א' פעם חצי. חצי. א' פעם א'. א'. א' פעם ך'. ך'. אמור ך' פעם חצי. י'. ך' פעם א'. ך'. ך' פעם ך'. ת'. צרפם רביע חצי י' חצי א' ך' י' כ' ת'. יעלה תס"ב ורביע. הנה קו א"ג שהוא מיתר לזוית אב"ג הנצבת הוא גדר למרובע תס"ח והוא כ"א ומחצה וכל קוי יוצאי מרכז העגולה ומגיעים אל המקיף הם ך'

אמה בלבד. אבל הגפן הסמוך לזה הגפן שבנקודה ג' כבר נפל בתוך העגולה כי תוציא קו א"ה ונעשה משולש אד"ה שזוית אד"ה ממנה נצבת וקו ד"ה הוא קו לג' מרחקים שהם י"ח. נרבעהו ויהיה שכ"ד כאמור. וקו א"ד הוא קו למרחק אחד שהוא ו' אמה. ונרבעהו ו' פעם ו'. ל"ו. נחבר שני הרבועים שכ"ד ל"ו יהיו ש"ם. נוציא שורש המרובע ונמצאהו י"ט בקירוב דק. שכשתרבע י"ט תמצא שס"א. אמור ט' פעם ט'. פ"א. ט' פעם י'. צ'. אמור י' פעם ט'. צ'. י' פעם י'. ק'. צרפם פ"א צ' צ' ק'. עולים שס"א. הנה קו א"ה שהוא מיתר לזוית אד"ה הנצבת הוא גדר מרובע ש"ס והוא י"ט. וכל קוי יוצאי מרכז עגולות מ' ומגיעים אל המקיף הם ך' הנה שזה הגפן שמרחקו מן המרכז רק י"ט כבר נפל לו בתוך העגולה ומתקדש. ומאלו תקיש אל השאר כי כבר נכפלו הדברים פעמים רבות. ואחרי שכן הוא שאם נעמיד נטיעת הירק בנטוע על ו' ו' שיהיה ג"כ סביב גפן אחד מהגפנים נמצא שיתקדש ג"כ ארבעים אמה עגולות אבל לא יהיו בתוך העגולה כי אם ל"ז גפן ובהכי לא איירינן במשנתנו. אלא או ט"ז אמה. ואם יותר שיהיו הגפנים מ"ה. אבל שיהיה הקידוש יותר מט"ז ולא יגיעו הגפנים למספר מ"ה לא איירי תנא דידן. ולפיכך הוצרך הרמב"ם להעמיד בנטוע ו' על ו'. בכגון שהירק הוא נטוע באמצע מרחק שבין ב' גפנים וכמו שראית בצורה הרביעית. והוא מן התימה להעמיד המשנה בשני ענינים דלא ראי זה כראי זה. ועוד למאי נפקא מינה תני הכי וכי אפשר לומר שליפות הלשון לשנות שתי עניני נטיעות ברישא וכן שתי עניני נטיעות בסיפא מפני כן עיקם הענינים ותני כל הנטיעות בכגון שהירק סביבות גפן ובעל ו' ו' שהירק באמצע מרחק שבין גפן לגפן אתמהה לא זו הדרך מדרכי המשנה כלל שאין דרך המשנה דרך שירי והלצה דגמרא גמור זמורתא תהא. ולפי שזה בעצמו לא ישר בעיניו לפיכך בחבורו פ"ו מהלרית כלאים בחר לשון אחרת וכתב הזורע ירק וכו' הרי זה מקדש מן הגפנים שסביבותיו ט"ז אמה לכל רוח וכו' במה דברים אמורים כשיהיה בין שפתי העגול הזה ובין שורות הגפנים שחוצה לו יותר על ארבע אמות אבל אם ביניהם ארבע אמות מצומצמות או פחות רואין את העגול כאילו הגיע לשורה הסמוכה לו וכאילו רוחב העגול ארבעים אמה ורואין כל גפן שתפול בתוך עגול זה של ארבעים אמה הרי היא מתקדשת עכ"ל. ובכלל דברים הללו בין שיהיה הנטוע על ה' ה' או על ו' ו' אם שפתי העגול מגיע בד' אמות מצומצמות וכ"ש פחות מזה לשורה הסמוכה לו שמרחיבין העגול עד שיהא מ' אמה ותהיה זריעת הירק על איזה דרך שיהיה לעולם מקדש או ט"ז אמה או כ' אמה. אבל נשאלהו שאם זו היא דעת המשנה האם יבצר מן התנא לשנות בלשון ההוא שהוא שונה בחבורו. ולא הוה ליה לחלק לשתי בבות. ובבבא אחת מהן והיא הסיפא יהיו הנטועות על שני דרכים

דלא ראי זה כראי זה. וכבר נתמרמר בזה הראב"ד בהשגותיו על ששינה הלשון והמליצה וסבב פני השמועה לפנים אחרים. וגם בזה שחוץ לעגול ל"ב אסור אמר הראב"ד אין לו שורש בש"ס ולא בתוספתא ולא השכל מורה ולמה יאסר כלל חוץ לעגול ל"ב עכ"ד. ועוד אני אומר לדבריו דכיון דעיקר דין קידוש ירק בכרם הוא שמקדש ט"ז אמות ואילו מה שמקדש בנטוע על ה' ה' עד מ' אמה אינו אלא תוספת. וכן נמי מספר מנין מ"ה גפנים שבה' ה' אינם מטעם הקידוש אלא שכן יקרה מקרה הכרם שבט"ז אמה או ך' אמה יפלו מ"ה גפנים. קשיא למאי נפקא מינה מחבר התנא ד' ד' וה' ה' להדדי. והרי אלו מ"ה גפנים שבד' ד' אינם עיקר וטעם לענין הקידוש. וה"ל למיתני ד' ד' גבי ו' ו' וז' ז' דגבייהו תני עיקר דין הקידוש שהוא בט"ז. ולמיתני דין ה' ה' בפני עצמו והכי הוה ליה למימר הנוטע ירק בכרם או מקיים בזמן שהן נטועות על ד' ד' או על ו' ו' או על ז' ז' מקדש ט"ז אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות ובזמן שהן נטועות על ה' ה' מקדש מ"ה גפנים ואע"ג דבד' ד' איכא נמי מ"ה גפנים המתקדשים אפילו הכי כיון דלא נפקא מינה מידי במה ששנאו גבי ה' ה' טפי טובא איכא למיתני לד' ד' גבי עיקר דין קידוש. ותו איכא למידק בענין זה שהמציא מעצמו לומר שכשמגיע בד' מצומצמות ובפחות שנרחיב העגולה כדי לקדש יותר. הנה יש בו מן הדחוקים מה שלא יהיו מעטים. וזה שנצטרך לומר שזה דוקא כשנכנסה העגולה בתוך מרחק אבל בנטוע על ד' ד' שהעגולה נוגעת בכל שורה תשיעית וגם אין בינה לשורה עשירית כי אם ד' אמות מצומצמות לא נאמר להרחיב העגולה עוד ד' אמות ושיקדש כל מה שיפול בעגולה מ' על מ'. וזה לפי שלא נכנסה במרחק כלל לפיכך אינה מקדשת יותר מט"ז לכל רוח. ואע"פ שגם בכאן אין בין העגולה לשורה העשירית כי אם ארבע אמות מצומצמות ומה טעם יש בכניסת העגולה לתוך המרחק שיקדש עוד ד' אמות לכל רוח ולא כן כשלא נכנסת בתוך מרחק. והרי הכניסה ההיא אינה בעצם ולראיית הרואה אלא לפי שפיטת השכל. ואין כאן מראית עין שנאמר שמפני כן אסרו כדרך כל איסור כלאים. ולא עוד אלא שבנטוע על ד' ד' שהעגולה נוגעת ממש בכל גפן שבאמצע כל שורה תשיעית ואינה מקדשת אותה כלל. וזה מפני שאנו אומרים שכן כל מדת חכמים אדם טובל במ' סאה הוא טהור במ' סאה חסר קורטוב אינו טהור. וכשנכנס לתוך מרחק ואינו נוגע כלל ועדיין הוא רחוק ארבע אמות מצומצמות וכל הכניסה אינה למראית העין אלא לשפיטת השכל בלבד אנו מרחיבין העגולה עוד ארבע אמות ומתקדשים יותר. וכן בגפני הזוית או שאצלם בסמוך להם אשר במקצת הצורות אינן מקדשים בתוך עגולת ל"ב על ל"ב ואע"פ שאין בין העגולה לבינם ארבע אמות. הרי אלו דוחקים ולא מעטים. ולפיכך מ"ש בכ"מ בשם

החכם הר"ר ישראל בתשובתו להרא"ש על דברי הרמב"ם בפירוש המשנה וז"ל הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני עכ"ל לא נאבה לו ולא נשמע אליו בזה כלל וכלל:
ונדעה נרדפה לדעת דעת הראב"ד מה היא בפירוש המשנה. ומצאנוהו שאחרי שהתלונן על הרמב"ם בשנותו את טעמו ולשונו מלשון המשנה. ושאין שורש במה שהניח לאסור חוץ לעגול ל"ב על ל"ב. כתב וז"ל אלא שקשה לו איך ישארו מ"ה גפנים בתוך העגול [ר"ל בנטוע על ה' ה'] והלא מרובע יותר על העגול רביע [כדאי' פ"ק דסוכה דף ח] ועל כן הוצרך המאסף הזה להוסיף על שפת העגול ולחוץ ד' אמות מצומצמות לאסור וכל זה מדעתו שלא מהגמרא כלל וכלל. ואולי תירוץ הקושיא זהו שאמרו בגמ' רבי אבין בשם שמואל והוא שתהא האמצעית עגולה ירק כלומר הרבה ירק סביבותיה ואפשר שיהא העגול רוחב שתי אמות מרווחת מכל צדדיה שיגיעו ט"ז אמה לסוף שתי השורות שבצד האמצעית ולא יגיעו לקרנות אבל חוץ לט"ז אמות לא תאסר כלום עכ"ל. ואומר שגם לפי דבריו ופירושו יש להקשות הקושיא בעצמה אותה שהקשיתי לדברי הרמב"ם שהמשנה מתפרשת בשני ענינים דלא ראי זה כראי זה שבכל הנטיעות הנה הירק סביב גפן הוא זרוע מלבד בנטוע על ו' ו' ומה נשתנה וכמו שהקשיתי לשאול. הנה קושיא זו בעצמה ובעינה קשיא לפירוש הראב"ד שכן גם לפי פירושו אתה מוצא שנצטרך להעמיד המשנה בשני ענינים דלא ראי זה כראי זה שבכל הנטיעות אין הירק סביב הגפן כי אם מעט נטיעות גרעין סביב ולא יותר. ובנטועות על ה' ה' נתרבה נטיעת הירק עד ב' אמות לכל רוח. ומה נשתנה נטיעה דעל ה' ה' משאר הנטיעות. אלא שאותה הקושיא שקשה על הרמב"ם היא בנטועות על ו' ו'. ולהראב"ד היא בנטועות על ה' ה' ולא עוד אלא שלדברי הראב"ד נתת דבריך לשיעורין שאם נתרבה הירק יותר מב' אמות לכל רוח שיתקדשו בהכרח יותר גפנים ממ"ה. וכן אם נתמעט מכך שלא יתקדש מ"ה גפנים. וכל זה ממה שאין הדעת סובלת ולא השכל מורה שדברי המשנה יהיו מפורשים בזה האופן כלל. ועוד דקושית הרמב"ם בפירושו לא מתרצה והיא מפני מה הצריכה המשנה לקצוב בדמיון אחד מ"ה גפנים ולקצוב בדמיון השני במדת העגולה והוא מה שאמר ט"ז וכו'. ומה שתלה עצמו באילן גדול והוא הירושלמי שאמר והוא שתהא האמצעית עגולה ירק. אינו נראה כלל שזה יהיה כוונת הירושלמי שא"כ לא קאי אלא אנטועות על ה' ה' אבל ניחא טפי למימר דקאי אכולה מתניתין ואתא למימר טעמא למה הקידוש מתקדש עגולות ולא מרובעות וזהו בכל הבבות וקאמר והוא שתהא האמצעית עגולה ירק. כלומר שהירק יהא בעגול ולא ברבוע. והכסף משנה כתב על פי דרכו של הרמב"ם

שבא לומר שרואין העגולה כאילו היא מלאה ירק ע"כ אבל גם זה אינו במשמע הלשון דוהוא שתהא משמע שבא להטיל תנאי בענין:

ואנחנו לא נדע מה נעשה. ואל מי מקדושים נפנה בפירוש משנתינו אחרי שדברי כל המפרשים זכר כולם לחיי העולם הבא אין באחד מהם מה שמספיק שתנוח דעת כל משכיל עליו. כי דברי הר"ש דחויין מעיקרן. ודברי הרמב"ם גם המה לא יתכנו בפירוש המשנה כאשר הוכחנו. וכאשר נראה מדברי חבורו שהוצרך לשנות הלשון והמליצה מפני הקושי אשר הרגיש בעצמו מה שיפול במשנתנו לפי דרכו. וגם דברי הראב"ד אינם מתיישבים כלל ואינם עולים בפי' המשנה ובעל כסף משנה לא הטריח עצמו בענין משנתנו לא מינה ולא מקצתה:

אולם לפי מה שכתבתי אני בפירוש הקצר שהקדמתי בו לפרש המשנה. ונתתי טוב טעם לקידוש מ"ה גפנים בנטוע על ה' ה' שהוא מגזירת החכמים גזירה משום סתם כרם שהן נטועות מן הסתם בעל ד' ד' והרואין כרם שהוא נטוע על ה' ה' ויהיה ירק נטוע באמצעו ולא יקדש מ"ה גפנים רק ל"ז ולא ירגישו במה שהוא אינו נטוע כסתם כרם כי לא יבדל במעט הבדל כזה שבין ד' ד' לה' ה'. אבל יהיו סוברים שהוא סתם כרם ולא יקדישו בכל סתם כרם כי אם במספר גפנים הללו שהיו ל"ז. ולפיכך אמרו בנטוע על ה' ה' שיהא דינו כסתם כרם שהוא נטוע על ד' ד'. אבל בנטוע על ו' ו' שיש כאן הבדל רב שהרי מרחק כל שורה משורה הוא יותר במחצית הרחקת כל שורה משורה בסתם הכרמים ובזה אין לטעות דכולי עלמא ידעי שאין זה כסתם כרם ושמפני הרחקת שורותיו אינו מקדש כל כך וליכא למגזר. וכל הדוחקים שיהיו בין לפירוש הרמב"ם בין לפירוש הראב"ד ליתנהו והיו כלא היו לפי פירוש זה וגם טעם מספיק למה חלקם המשנה בשני דמיונין וקצב בדמיון הראשון מ"ה גפנים ובדמיון השני מדת המקודש ט"ז אמה. וכן ניחא ששונה ד' ד' עם ה' ה' לומר לנו שזהו טעם דמחמירים בה' ה' ומקדשים עד מ"ה גפנים משום גזירה דנטוע על ד' ד' הוא:

וניחא נמי הירושלמי דאמר והוא שזרע כנגד האמצעית. שכן לפי דרכי כל הזרועים בכל הנטועות בין דרישא בין דסיפא צריכין שיהיה סביב הגפן האמצעי שבשורה האמצעית וגם הא דאמר בירושלמי והוא שתהא האמצעי עגולה ירק אתיא כפשטא שבא להתנות דהא דתנן מקדש ט"ז עגולות שהוא בתנאי שתהא הגפן האמצעי ששם הירק זרוע שתהא אותו הירק עגולה. ומתיישב נמי לפי דרכי מה שאמרו עוד בירושלמי וז"ל אימתי בזמן שהן נטועות על ד' ד' או על ה' ה' הדא מסייע לרבי זעירא דרבי זעירא אמר שמנה חוץ ממקום כרתין. וכתב הר"ש פירוש מקום כרתין הוא מקום הגזע של גפן קרחת הכרם

ט"ז אמה ונותנין ד' אמות לכרם זה וד' אמות לכרם זה וזורע שמנה אמות ואם היה זורע ד' אמות של עבודה היה מקדש שתי שורות וכן אם היה זורע לצד אחר ועכשיו שזורע בין הגפנים מקדש לכל רוח ט"ז אמה כשיעור כרם שמצטרף ט"ז אמה ומדמקדש מ"ה גפנים בנטועות על חמש דייקינן סייעתא לרבי זעירא דאין מקום הגפנים בכלל דשמא אלכסון של ל' על ך' עולה לל"ב [וזה לפי דרכו] חוץ ממקום גפנים אלמא מקדש ט"ז אמה הוא חוץ ממקום גפנים עכ"ל. וכמה חולשת זה הפי' לומר דאלכסון של ל' על ך' הוא חוץ ממקום כרתין שזה מבואר שהאלכסונים אינם מוסיפים ולא גורעים ברוחק או בקירוב מקום הכרתין אבל צריך שנניח תחלה מקום הכרתין ואחר כך נדע האלכסון ומבואר שמקום הכרתין בהנחתנו הוא שומר היחס בכל הצורות שאם לא כן נתת דבריך לשיעורין ואי אתה יודע איזה מקום הכרתין באחת אחת מן הבבות. ועוד שנשאל ונאמר ואלכסון אחרים היאך הם. א"ת ג"כ חוץ ממקום כרתין א"כ למה דייק דוקא מזו הבבא. ואם תאמר שהאלכסונים האחרים הם עם מקום כרתין. נשאל ונאמר ולמה בנטוע על ה' ה' מקדש יותר מן האלכסון ולא כן בשאר הנטועות. ועוד דרבי זעירא לא קאי כלל אהא דקרחת הכרם. אלא קאי אמתניתין ח וט דפרק דלעיל בנוטע כרמו על שמנה שמנה ואהתם אתמר בירושלמי. והכי מייתי ראיה מדבנטוע על ה' ה' מחמירין לגזור משום הנטוע על ד' ד'. וטעמא דבעינן היכר טובא שיהא נראה לעינים כמו נטוע על ו' ו' דלא גזרינן תו. והכא נמי הני ח' יהיו מרווחין ולא יהיו מקום הגפנים בכלל השמנה. והיינו דאתמר עלה דרבי זעירא ודכוותה ד' חוץ ממקום כרתין. לומר דד' דעבודת כרם צריך נמי שיהא מרווח ד' אמות וחוץ ממקום כרתין:

ועל ז' ז'. אבל על ח' ח' אינו מקדש והכי איתא בירושלמי אהך בבא הדא מסייע לר' לעזר דר' לעזר אמר מד' אמות ועד ח' אסור ומקדש. משמנה ועד ט"ז אסור ואינו מקדש. ואע"ג דהשתא סתמא כת"ק דר"מ ור"ש דסוף פרק דלעיל והוי מחלוקת ואח"כ סתם לא תקשה אפסק הרמב"ם והר"ב שפסקו התם כר"מ ור"ש. דליתא לכללא במקום דאיפסקא הלכתא בהדיא והתם בירושלמי רב חייא בר אשי בשם רב הלכה כר"מ ור"ש. ועוד אפשר דרב פליג אהך סתמא דגמ' דמוקי מתניתין כת"ק. אלא אתיא כר"מ ור' שמעון ולהכי לא תנן על ח' ח' משום דמותר להביא זרע לשם. והא לא קשיא אמתניתין דלא תנן מה דינו בנטועות בפחות מעל ד' ד'. לפי שאין כרם נטוע בפחות מכן שצריך ד' לחרישה בין השורות. ואף לרבנן דר' שמעון דלעיל דסברי דנטעי אינשי בפחות מד' ד'. היינו דמקרי לפעמים ולעתים רחוקות. אבל ודאי דלא שכיח כלל. ותדע דאי מלתא דשכיחא היאך

פליג ר' שמעון במציאות ושכיח. ועוד שאין צריך לשנות כלל לפי שכל שש עשרה אמות מקודשות ואפילו יפלו בעגולה כמה גפנים שלא אמרו מ"ה גפנים להקל אלא להחמיר:

משנה ו

כשאחזור אלקטנו וכו' אסור. כתב הר"ב משום דנתעצל ונתייאש ודכוותה גבי מחיצת הכרם וכו'. בריש מסכת בבא בתרא. וכתבו שם התוספות והטעם יש לפרש משום דכתיב (דברים כ"ב:ט') לא תזרע כרמך כלאים דומיא דזריעה דניחא ליה ע"כ. ועיין בפירש משנה דלקמן:

[***אם הוסיף במאתים**. פירוש אחד ממאתים כדמפרש הר"ב בסוף משנתנו והטעם נ"ל שכן זה שיעורו לענין בטול כדתנן במשנה א פרק ב דערלה ועיין שם בפירוש הר"ב]:

משנה ז

[***לאחריו מותר**. פירש הר"ב דשלא בכונה היה וכו'. וכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות כלאים וחייב לעקור כשיראה ואם קיימן הרי זה קדש ע"כ]:

ינפץ. כתב הר"ב והקשין מותרים וכן כתב הרמב"ם בפירושו ואתיא כר' אושעיא בירושלמי. אבל בחיבורו פ"ה פסק כר' יוחנן דהכל אסור בהנאה. ודתנן ינפץ תירץ בירוש' משום דיותר ראוי לקבורה בעודו אביב ולח משהוא ראוי לשרפה ותנן בפרק קמא דתמורה כלאי הכרם שדרכו לישרף ישרף שדרכו ליקבר יקבר:

ואם הביאה דגן. לשון הר"ש דהיינו שהביאה שליש. ועיין פ"ז משנה ז ובסופו:

תדלק. לשון הרמב"ם הוא שאמר הכתוב (דברים כג) פן תקדש המלאה. ותרגומו דלמא תתוקד ע"כ. [*וכתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות כלאים ואם ראה אותן וקיימן הרי אלו ישרפו עם הגפנים הסמוכים להם ע"כ]. ועיין מ"ש רפ"ח:

משנה ח

[***רבי אליעזר וכו'**. ולגירסת התוס' שכתבתי בפ"ט דב"ב משנה ז גרסי' ר' אלעזר בלא יו"ד וע"ש בד"ה ר"א אומר וכו' ובד"ה תקברם וכו' ובד"ה וחכ"א וכו']: וכל מיני זרעים. פירש"י במנחות דט"ו. דכתיב כרמך כלאים זרעים הדומים לכרם ובקנבוס ולוף תולין אשכולות כעין ענבים. להכי הוו כלאים. והרמב"ם בפ"ה נתן טעם שנגמרים עם תבואת הכרם. ופי' הכ"מ שכמו שהכרם אינו ניתר עד ג' שנים [מטעם ערלה] וקנבוס ולוף עושין לג' שנים כדתנן לעיל בפ"ב מ"ה ע"כ. [*וע"ש שכתבתי מהו קנבוס] ובמנחות קנבוס ולוף *) אמרה תורה דתנן היתה שדהו זרוע קנבוס ולוף וכו' דלעיל [פ"ב מ"ה] והיינו כהרמב"ם דמייתי ראיה שעושים לג' שנים דאילו לענין כלאי כרם לא מתנייה כלל אלא לענין כלאי זרעים. וזהו מן התימה על פרש"י דהתם. ומ"ש הר"ב דמדרבנן הוו כלאים

להרמב"ם בפ"ה כפירוש הכ"מ הני דהכא וכדומה להם שאינם נאכלים אפי' מדרבנן לא. שלא אסרו חכמים אלא הגרעינים הנאכלי' ולדידיה ניחא דנקט התנא להני לומר דדוקא אלו מותרים אפי' מדרבנן:

[*והקינרס. עי' במ"ב פ"ג דעוקצין]:

פרק ו

משנה א

ורחב ארבעה. עיין מ"ש בפרק ב משנה ח:

ובית הלל אומרים מן הגדר לשדה. פי' הר"ב אם היו הגפנים למזרחה וכו' ובא לזרוע למערבה וכו'. וכן פי' הר"ש וגם הרמב"ם בחיבורו פ"ח. והקשה הראב"ד דאמאי צריך הרחקה מאחורי הכותל שהרי הכותל בין הגפנים והזרע. ותירץ בכ"מ די"ל דשאני הכא שהגפנים ערוסים על הכותל חזר הגדר להיות כאילו הוא עיקר הגפנים. והקשה על הראב"ד שפירש כמו שמפרש הרמב"ם בפירושו דמן הגדר לשדה דהיינו למעט ההרחקה כפי ריחוק הגפנים מן הגדר דעיקר המדידה של ארבע אמות יהיו מן הגדר. הקשה אם כן אם היה בין עיקר גפנים ולגדר שלש אמות מרחיק מעיקר הגפנים רק אמה אחת בלבד ונמצא רחוק מן הגדר ארבע אמות והיאך אפשר שנחמיר להרחיק מהענפי' שהם על הגדר יותר ממה שאנו צריכים להרחיק מעיקר הגפנים. הלכך פירוש הרמב"ם בחבורו עיקר. [*ועיין בפירוש הר"ב במשנה ד פרק ב דעדיות. ומ"ש שם בס"ד]. ומה שהקשה הר"ש דאמאי לא תני לה בעדיות גבי קולי בית שמאי וחומרי בית הלל תירץ הכ"מ די"ל דשאני הכא דפליג ריב"ן ואמר טועים כל האומרים כן:

וזורע את המותר. כתב הר"ב ור' יוחנן בן נורי ורבי יוסי אמרו דבר אחד. ולעיל מ"ד כתב דאין הלכה כרבי יוסי וכ"כ במ"ז לקמן:

משנה ב

עריס שהוא יוצא מן המדרגה. וזהו לשון הרמב"ם בחבורו פ"ח. גפנים שהיו [נטועים] במדרגה גבוהה והעריס שלהן יוצא ומסכך על השדה:

[*רבי אליעזר אומר אף הנוטע. וכתב הר"ב שאין הלכה כמותו. וכ כ הרמב"ם בפירושו. ונ"ל דטעמו מדתנן רבי אליעזר אומר משמע שבא לחלוק וא"כ ר' אליעזר בן יעקב לא ס"ל הכי ומשנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי אבל בחיבורו פרק ח' פסק כמותו ופירש הכ"מ לפי שאין חולק עליו ע"כ. ולענין לישנא דר' אליעזר אומר עיין פ"ג דבכורים משנה ו]:

משנה ג

אפיפירות. ל' הר"ב עצים או קנים וכו'. והיינו עריס אלא שהעצים והקנים עצמן הם נקראים אפיפרות. כך כ' הרמב"ם בחבורו פ"ח:

משנה ד

ואם הלך החדש יחזירנו. כתב הר"ב ויזרע המותר וכן לשון הר"ש. והלך החדש דהכא לא הוי כמו הלך החדש דמתניתין דלעיל דהתם פירש הר"ב שהלך על מה שנזרע כבר. והר"ש לא פירש לעיל כלום. וי"ל דלעיל אסור משהלך החדש ואפילו שיחזירנו אינו מועיל שכבר נתבטל האילן סרק ונעשה אפיפרות בכל מקום שהלך בו החדש אבל באילן מאכל כשמחזירו מוכיח שלא נתבטל. והרמב"ם מפרש הך דהכא נמי שהלך על הזרע שכבר נזרע יחזירנו והזרעים מותרים ובאילן סרק כתב בחיבורו פ"ו אסור לקיימו או להחזיר השריגים אלא כיצד עושה עוקר הזרע. ומעתה דברי הר"ב דהכא דברי הר"ש. ודלעיל דברי הרמב"ם:

וסדן של שקמה. כלומר וזה הקורה משל סדן של שקמה היה. [*ובס"א בתוך סדן]. ופירוש שקמה עיין מה שכתבתי במ"ח פ"ק בס"ד:

והשאר מותר. כתב הר"ב שאני רואה כל קורה וקורה כאילן בפני עצמו. כן הוא בתוספתא והביאה הר"ש. ואני תמיהה שהרי אילן מאכל הוא ומאי צריך להאי טעמא והכי יהיב טעמא הרמב"ם בפירושו. ואולי שכיון שהוא מין תאנה מדברית כמ"ש הר"ב הכא וריש מכילתין לא חשיב כאילן מאכל ותדע דאי הוה כאילן מאכל למה אסר לו כל הקורה והגפן לא היה מודלה אלא על מקצת הקורה אלא דאילן מאכל פירות מדברית יש לו דין אילן סרק לקורה ההיא שבו מודלה הגפן. ולהרמב"ם שמחשבו כאילן מאכל ה"ה בכל אילן מאכל שאותו ענף שבו הגפן כולו אסור ולא הותר בו אלא שאר הענפים. וכן לשונו בחבורו הדלה על מקצת אילן מאכל הרי זה מותר לזרוע תחת בדי האילן שלא נמשכו עליהן שריגי הגפן. משמע ודאי דאותו בד מיהו כולו אסור. ובלי ספק שיצא לו ממשנתינו זאת. וראיה לדברי שלא העתיק זה המעשה אלא שסתמו בכלל דבריו אלו:

משנה ו

ועוד .פירש הר"ב טפח. לשון הרמב"ם ושיעור טפח הנזכר בכל המשנה בכל הש"ס ובו יהיה השיעור תמיד. הוא ארבע אצבעות בגודל או שש באצבע אשר תחת הגודל ושני השיעורים שוים. ודין מותר פסקי עריס שזכר הר"ב כדלקמן הוא בפרק ז משנה ג:

משנה ט

תחתיה אסור. כתב הר"ב מכאן ומכאן מותר. ובלבד שלא יהיה בתוך עבודת עיקר הגפן. וכן כתב הר"ש:

פרק ז

משנה א

המבריך את הגפן. ל' הרמב"ם והוא שיטמיננה בארץ. ובמשנה ו פרק ב דשביעית כתבו הר"ב. ושם כתב הרמב"ם שעל ידי כן יצמחו בו אילנות רבות. ולשון רש"י בפרק לא יחפור כמו ויברך את הגמלים (בראשית כד) כופף זמורות גפן וכו':

לא יביא זרע עליה. כתב הר"ב אבל מן הצד מותר וכו' ומלקין יסודות הכותל. ירושלמי. ומשום הא דתנן בפ' לא יחפור מרחיקין את הזרעים מן הכותל וכו' הוצרך לפרש כן והכי נמי איתא התם בבבלי:

[*אפילו הבריכה בדלעת. שיבשה הרמב"ם פרק ז מהלכות כלאים והר"ב שכתב משום זרעים בדלעת וכו'. שהדלעת יבשה וכן כתב הר"ש והוי ליה לפרש כן משום הברכת הגפן עצמו]:

משנה ב

[*הרי אלו מצטרפות. להיות כרם ואם לאו אינן מצטרפות ודינן כגפן יחידית שעבודתה ו' טפחים. הר"ש]:

גפן שיבשה וכו'. כתב הר"ב ולא מיבעיא בחורף וכו' שכל הגפנים נראים כיבשים. כלומר ובאמת יש בהן עדיין לחות שהרי בימי הקיץ יחזרו לכמות שהיו. אלא אפילו בקיץ דניכר שהיא יבשה שהרי כל שאר הגפנים לחים הם ואילו היה בזה הגפן ליחה היתה נראית לחה כשאר הגפנים אפילו הכי גזרינן משום דגם בקיץ איכא גפנים וכו'. וגזרינן בכל גפן יבשה משום מראית עין. כך נראין דברי הר"ב. וכן הבין הראב"ד לדברי הרמב"ם בפ"ה והשיג עליו מן הירושלמי דקאמר בסתוא ניחא כלומר ושמא עדיין נשאר בו ליחה אע"פ שנשרו עליו. אבל בקיץ וודאי לגמרי יבשה ואמאי נאסור ומשני אית אתרין שנושרים עליו אפילו בקיץ וכלומר ועדיין יש בה ליחה ואותה אסורה ובה קיימינן ואמרבכ"מ שגם דברי הרמב"ם יש לפרש בזה הדרך וכן הם דבריו בפירושו ע"כ. והר"ש מפרש הירושל' דמקשה למה נגזור וכו' ולא למה נאסור. וא"כ אפשר שהרמב"ם בחבורו חזר מפירושו ומפרש לירושלמי כהר"ש והר"ב ואין כאן השגה:

צמר גפן אסור ואינו מקדש. כתב הר"ב לפי שאינו מין זרעים כלומר כשיזרע צמר גפן בכרם אינו מקדש לפי וכו'. וכך כתב הרמב"ם בהדיא. וצ"ע דבסוף פרק ה שנינו דכל מיני זרעים אינן כלאים בכרם. וכן פסק בחיבורו פרק ה בתחילתו ובסופו. ושם בסופו כתב וצמר גפן כשאר מיני ירקות ומקדשין בכרם והיינו דלא כרבי מאיר דהכא כמו שפוסק גם בפירושו ולפי זה היה ראוי להגיה שאינו ממין ירקות:

משנה ד

המסכך את גפנו וכו'. כתבו התוס' בסוף פרק הערל הוא הדין הזורע כההוא עובדא דמייתי בסיפא אלא נקט מסכך משום רבותא דתנא קמא דאף במסכך אסור ע"כ. [*ועיין במ"ש במ"ז בסוף דבור המתחיל יגדור וכו']:

הרי זה קדש. כתב הר"ב דדריש כלאים מכ"מ. ירושלמי. ונראה טעמא מדלא כתב כלאים בכרמך וכתב כרמך כלאים שלא סמך כלאים לכרמך ש"מ דמ"מ אסור כלאים:

[*]**וחייב באחריותו**. כתב הר"ב ואפילו למאן דלא דאין וכו'. עיין במ"ד פ"ד דבכורות]:

רבי יוסי ורבי שמעון וכו'. פסק הר"ב וכן הרמב"ם דאין הלכה כמותם ולא כרבי עקיבא ועיין מ"ש לקמן בזה בס"ד ומ"ש בסוף הפרק:

משנה ו

קוצרו ואפילו במועד. כתב הר"ב ואע"פ שאינו דבר האבד שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. וכ"כ ג"כ בפירוש השני. וא"כ משנתנו כר"י ורבי שמעון דלעיל והוה מחלוקת ואחר כך סתם דהלכה כסתם. ולעיל פסקו הר"ב והרמב"ם דלא כוותייהו ובפרק הערל (יבמות דף פג) פליגי אמוראי בפסק הלכה. והרמב"ם בחבורו פ"ה חזר מפסק דהכא ופוסק כר"י ור' שמעון וכעובדא דר"ע:

משנה ז

יגרור מיד. פי' הר"ב כמו גודר בתמרים כלומר יחתוך וילקט. וכן פי' הר"ש לגירסא דיגרור בשני רישי"ן וכ"כ בכ"מ לגירסת הרמב"ם יגדוד בשני דלתי"ן מלשון גודו אילנא. [*]ונ"ל לדייק כן מל' רש"י פט"ו דיבמות דף קיז ע"ב שפי' גודר תמרים עודר מלקט תאנים ע"כ דאם גירסתו בשני דלתי"ן ה"ט דבעודר הוסיף תיבת מלקט וק"ל]. וקשה דהכא תנא יחתוך ובסיפא יחזור. ונראה דה"ט כמ"ש הרמב"ם בפירושו ובחבורו שהענפים נשברו ונעקרו. וכלומר דלא נעקרו משרשיהן מן האילן דא"כ אין כאן עוד קידוש כלל. אלא שלא נשברו ולא נעקרו לגמרי אבל אין להם תקנה להעמידם בנטייה שיטה אותם מעל גבי התבואה. גם אינו מעמידם בקנים לפי שאין תועלת עוד בהן וחותכין אותן ממקום שנשברו ונעקרו. והיינו שכתב הר"ב וילקט דשייך בגפנים המונחים על התבואה ולא

שייך זה בתבואה. גם יחתוך לא שייך למימר בתבואה. וגם ל' הרמב"ם בחבורו יגדור אותן והיינו הגפנים. [*ובפירוש שהזכרתי כמה פעמים שם כתב להדיא כלומר יחתוך הגפנים שעל התבואה] אבל בסיפא בחזרה בעלמא סגי. ולהכי נמי לא הוצרך הרמב"ם להביא הסיפא בחבורו משום דממילא משתמע. ובתוספתא זמורה של גפן שהיתה מודלה על גבי התבואה אפילו היא מאה אמה כל הגפן כולה אסורה היא ופירותיה תבואה שנוטה תחת הגפן מחזיר ואינו מקדש הגפנים. והירקות שנוטין לתוך הגפן. אבא שאול אומר ר"ע אומר יחזיר ובן עזאי אומר יספר. משמע דסיכוך גפנים על התבואה חמיר ומקדש טפי מנטיית התבואה תחת הגפנים וצ"ע:

משתשריש. כתב הר"ב אית דגרסי משתשליש כלומר משתביא שליש. עיין במ"ג פ"ק דמעשרות. ומ"ש שם בס"ד:

תבואה שיבשה וכו'. פי' הר"ב דשוב אינן קרוין מלאת זרע ותבואת כרם. וסיים הרמב"ם אלא ענבים וחטים:

משנה ח

[*]**ורבי שמעון אומר זה וזה אוסרין וכו'**. וה"נ שטתו בספ"י דשבת ועיין מ"ש בזה במ"ט פ"ב דעוקצין]:

המעביר עציץ נקוב. כתב הר"ב שיש בו תבואה שהביאה שליש. היינו לאית דגרסי לעיל משתשליש. ולאית דגרסי משתשריש. ה"נ דכוותה שיש בו תבואה שהשרישה:

אם הוסיף במאתים אסור. בפרק כל שעה (פסחים דף כה) אמר רבא תרי קראי כתיבי כתיב הזרע וכתיב המלאה הא כיצד זרוע מעיקרו בהשרשה זרוע ובא הוסיף אין לא הוסיף לא:

אסור. פי' הר"ב הזרע אבל הגפנים לא קדשי כיון שלא הניחו בקרקע. הכי משמע בירושלמי דמעביר עציץ באויר הכרם לכ"ע בין לר' יוחנן בין לר' אלעזר הזרעים נאסרים אע"ג דגפנים לא נאסרו ולישנא דמתני' נמי מוכחא דלא קדשו הגפנים דהא תני אסור ולא תנן קידש. ועי' בפירוש [הר"ב] מ"ו פ"ק דערלה ומ"ש שם. אבל הרמב"ם מפרש דבגמ' התנה באיסור דהכא ובלבד שיניחהו תחת הגפן. וא"כ לענין קידוש הגפנים תנינן וכן נראין דבריו בחבורו סוף פ"ה. וקשיא דלתני קידש. גם נראה מדבריו שם דכשלא הניחו בארץ וכו' דלא נאסרו גם הזרעים ומן הירושלמי לא נראה כן. והגמ' שהזכיר לא הראנו מקומו איה. ובתוספתא אסור אבל אין מתקדש עד שיניחנו תחת הגפן הרי כמו הירושלמי. ואמנם בטעמו של הירושלמי והתוספתא נראה דאוסר זרע העציץ לפי שבו נעשה צד איסור ואע"ג שלפי האמת אינו כלאים שהרי לא קידש אפ"ה בדרך קנס אסרוהו

ואשכחן כה"ג בבבלי פ"ב דמנחות דף טו אלא דאותה סוגיא כרב דפסק כרבנן דר"י ור"ש כמו שהעלו שם בתוספות ולא כמו שהעלו בס"פ הערל. ובירושלמי לעיל אמתני' ד במסכך גפנו איכא פלוגתא בכהאי גוונא ופוסק הרמב"ם בפ"ה דקידש גפנו אע"פ שלא קידש התבואה שאינה שלו וזה לא תקשה על מה שפסק בכאן דשאני התם שעשה קידש אלא שמה שאינו שלו אינו יכול לקדש. משא"כ הכא דלא עשה אלא העברה בעלמא. וגדולה מזו דבסערתו הרוח דלעיל מ"ז פ"ה פוסק הרמב"ם כפי מ"ש בספ"ה [מה"כ] דדגן ידלק כשימצאהו דגן ואז לא ישרף הגפנים. דאילו כשראה וקיים ישרף גם הגפנים והתם בכולו שלו איירינן דהא כשקיים ישרף הכל ואפ"ה ל"ק דהתם נשרשו הזרעים בארץ. ואע"פ שהיה באונס הרוח. מ"מ ע"י זריעתו בשדה הלבן בא לו זה שסערתו הרוח. והנה נשרשו בארץ ולפיכך מחמירין לדלוק הדגן אע"פ שלא קיימם והגפנים מותרים משא"כ הכא דאע"ג דהוא עצמו מבלי אונס או מכריח העביר העציץ. מ"מ בהעברת אויר הכרם לא אכפת לן כלל זו היא סברת הרמב"ם ועוד משכחת בדברי הרמב"ם בפ"ה [מה"כ] סי' י"ד דזרעים שזרע נאסרו משום קנס אע"פ שהבוסר לא נאסר. והטעם מבואר ממה שכתבתי:

פרק ח

משנה א

כלאי הכרם וכו'. פירש הר"ב שני מינים שהן כלאים ויזרעם בכרם. כלומר עם החרצן יזרעם במפולת יד כדפרישית לעיל סוף פרק קמא ועיין מ"ש שם בסייעתא דשמיא:

ומלקיים. עיין במשנה ו פרק ה. ומ"ש הר"ב מדרשא דתוקד אש. הכי איתא בפ"ב דקדושין דף נו. וצריך לומר דסברא הוא כיון דלשריפה קיימא היינו כדי שלא יהנה ממנו. ועיין בסוף תמורה:

כלאי בהמה מותרין לגדל ולקיים. כלומר לגדלן ולקיימן לעצמו שיהנה בהם. אבל בלגדל לחוד הוה משמע דטורח הגידול הותר לו ולא שיהנה בהם ואי תנא לקיים הוה אמינא לאחר שגדלו על ידי נכרי אבל לגדלם הוה דומיא דזריעת כלאים וליתסר הלכך צריכי תרווייהו:

אסורים זה עם זה. פירש הר"ב הנולדים מן הסוס וכו'. עיין במשנה ד. ומ"ש דלמאן דאמר חוששין כל מיני פרדות אחד הן שבשניהן יש שני צדדים. הכי מסיים רש"י בחולין ד' עט. ומ"ש הר"ב בשם הירושלמי בהמה שאתה אסור להנהיגה היינו כדתנן בסמוך מ"ב. ואהתם אתמר בירושלמי. אלא שהר"ש העתיקו פה ונמשך אחריו הר"ב. והא דמשנינן

אין למדין מן המלכות פירוש שהם תוקעין עצמן לדבר הלכה. כמו שהשיב בתוספתא אדמקשה מוהרכבתם וגו' ושאל השואל והכתיב (מלכים א ט"ו:ה') אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר צוהו. ולא נמצא בתוספתא כלום על זה. אבל הר"ש כתב דתשובת הירושלמי עלה קאי דהיינו בריה וכו'. ועיין מ"ש לקמן בס"ד. [*ומ"ש הר"ב ומיהו חזינן כו' וטעמא כתב הרא"ש בסוף מס' נדה משום דקל וחומר מעיקרא פריכא דאף בכלאי בהמה דוקא יחדו כתיב ואי מונח דף על ב' בהמות שהם שני מינים מותר לישב עליו ע"ש. ולפי זה מ"ש הר"ב שמזהירים שלא להנהיג וכו' דוקא על ידי קשירה נ"ל]:

משנה ב

בהמה וכו'. פירש הר"ב ילפינן שור שור משבת וכו'. בסוף פ"ה דמסכת בבא קמא. ושם פסק דטמאה עם טמאה וטהורה עם טהורה אינם אסורים לחרוש ולמשוך וכו' אלא מדרבנן. וזה דעת הרמב"ם בפירושו ובחיבורו דסובר שור וחמור מיהו דוקא מן התורה היינו טהור וטמא והרא"ש חולק עליו. ונ"ל ראיה לדבריו מן הירושלמי ותוספתא דלעיל שהקשו מקרא דדוד ובניו בפרד שהוא משני מינים ששניהם טמאים שמע מינה דמדאורייתא אסורין כי לא מצאנו גזירה זו באחד מספרי הנביאים [*ומיהו מצאתי ראיתי בתוס' פרק קמא דקדושין ריש דף לח בד"ה דאקריב עומר וכו' דאדאמרינן התם בגמרא שלא אכלו ישראל מצות מחדש בבואם לארץ עד שהביאו העומר כתבו התוספות דמקשה בירושלמי למה לא אכלו דהא ליתי עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דחדש ומתרץ דאין עשה דקודם הדבור דוחה ל"ת דאחר הדבור א"נ י"ל דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני עכ"ל א"כ הכא נמי נוכל לומר שגזרו אף שלא מצינו כן]:

ולמשוך ולהנהיג. [*פי' הר"ב למשוך את שדרכו וכו'. עד אורחיה בהנהגה. וכ"פ הר"ש ומסוים כדאי' בפ' שנים אוחזין ע"כ לא אמתני' דהכא אלא אבריי' דהתם סוף ד' ח שנים שהיו מושכין בגמל ומנהיגים בחמור וכו' אבל הכא נראה יותר מ"ש] הרמב"ם וז"ל למשוך בהם העגלה או האבן וכדומה לו. ולהנהיג שיקשרם ביחד ויוליכם וזה ענין שאמר הכתוב לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ואמרו שענין יחדו ר"ל לחבר ביניהם וליחדם על איזה דרך שיהיה או לחרישה וזולתה ע"כ:

משנה ג

סופג. במשנה ה פ"ו דמס' זבחים כתב הר"ב שני פירושים:

משנה ד

אף על פי שאביהן חמור. כתב הר"ב וקמ"ל דלא אמרינן אתי צד סוס ומשתמש בצד חמור וכו' דכיון דאמותיהן שוות אין חוששין לזרע האב וכו'. ולעיל במשנה ב מפרש דלמ"ד חוששין דכל מיני פרדות מותרים. ודברי הר"ב כדברי הרמב"ם. וצריך לומר דודאי למ"ד חוששין כולן מין א' שסובר כיון שבשניהם יש שני צדדין חשובין כמין אחד. כי מה שיש בזה יש כמו כן בזה. אבל רבי יהודה שסובר דפרדות שאמותיהן בלתי שוות אסורים והוי אמינא דכמו שחושש לזרע האם כמו כן חושש לזרע האב וכי נמי יש שני צדדין בכל אחד הואיל וכשאין אמותיהן שוות אוסר הוי אמינא דכי אמותיהן שוות ואביהם שוים נחוש לכל צד וצד שישתמש בצד אחר שאינו מינו. קמ"ל דסברת רבי יהודה דאין חוששין כלל לזרע האב וכמאן דליתיה הלכך הנולדים מן הסוסים אזלינן בתר אמותיהן ששוות ואף ע"פ שאביהן של שניהם מין אחר אין חוששין לזרע אביהם כלל. אבל קשה דאי סבירא ליה לר' יהודה דאין חוששין לזרע האב. א"כ רבותא הוה ליה לאשמעינן במתניתין דהנולדים מן הסוס אע"פ שאבי האחד חמור ואבי האחד סוס אפילו הכי מותרין דזרע החמור אביו של האחד אין חוששין לו. והר"ב דייק ומפרש שאביהן באבי שניהן. וכן הם דברי הרמב"ם לפי שכל אחד מהן יש בו חלק כו' ובגמ' פרק אותו ואת בנו (חולין דף עט) בעו לפרושי הא דאע"פ שאביהן חמור היינו דאבוה דחד סוס ואבוה דחד חמור וקאמר רבי יהודה דמרכיבין סוס גמור על פרד בן סוסיא ומאי שאביהן חמור אביו של פרד קאמר ומסיק דאבוה דהאי חמור ואבוה דהאי חמור בהו קאמר דוקא רבי יהודה דשרי משום דמספקא ליה אי חוששין לזרע האב. וממ"נ מותרין דאי חוששין הרי יש בשניהן שני צדדין ומין אחד הם. ואי אין חוששין כ"ש דשרי. ופריך צריכא למימרא ומשני דמהו דתימא אתי צד כו' קמ"ל דהא לא אמרינן. שאין כאן צד סוס מיוחד וצד חמור מיוחד הלכך אין מזכירין כאן צדדים. דהא מבלבל זרעיה ומינא באפי נפשיה הוא דמקרי והוי מין בפני עצמו מעין סוס וחמור. וכתבו התוס' ולא דמי לחציו עבד וחציו בן חורין דאסור בחציה שפחה וחציה בת חורין דאתי צד עבדות ומשתמש בצד חירות [כמו שמוכח ממשנה ה פרק השולח בגיטין וכן במשנה יג פ"ק דעדיות] דהכא כלאים אמר רחמנא דוקא תרי מיני וכל פרדות הבאים מסוס וחמור מין אחד הוא ע"כ:

משנה ה

ואדני השדה חיה. עי' במשנה דלקמן. וכתב הר"ב ואין כל בריה רשאה לקרב אליו. לשון הר"ש כמלא החבל. [*ועיין בפירוש הר"ב במשנה ז פרק ז דסנהדרין]:

כזית במשא. פירש הר"ב כנבלת בהמה דחיה בכלל בהמה כדאיתא בפרק בהמה המקשה:

משנה ו

מין בהמה. כתב הר"ב וחלבו אסור כו'. וכ"פ הרמב"ם. וטעמם דאילו לענין כלאים לא נפקא מינה דכל שני מינים אפילו שניהם מין בהמה או מין חיה אסורים זה עם זה כדתנן במשנה ב לענין לחרוש כו' וכ"ש לענין הרבעה וכדתנן במשנה ו פ"ק [*ומיהו למה שכתבתי לעיל [מ"ב] בשם הרמב"ם דטמאה עם טמאה וטהורה עם טהורה מדרבנן איכא למימר דנפקא מינה לענין מלקות ולכן נראה לי דתרי מתלת נקט אבל לקמן בלשונו שאכתוב בד"ה כלב כו' לא משמע כן וצריך עיון]:

מין חיה. וכתב הר"ב וסימנים שמנו חכמים. בפרק אלו טרפות בגמרא דף נט:

כלב מין חיה. כתב הר"ב נפקא מינה לכותב כל חיה כו'. בתוספתא פ' בתרא והביאה הר"ש איתא הכי אהך פלוגתא ואולי דהתוספתא שנאה כלב בראשונה ולמאי דמתניתין שנאה לעיל ואדני השדה חיה הוי ליה לפרש לעיל וכן כללם הרמב"ם במשנה זו וכתב והכלב ואדני השדה חיה וכו' לענין מקח וממכר כו'. [*ועיין מ"ש לעיל בסוף דבור המתחיל מין בהמה כו'. גם עיין בפירוש הר"ב ריש פ"ב דפסחים דחתול מין חיה]:

[***למשוך ולחרוש ולהנהיג**. צריך לי עיון דלא תנן כדלעיל במשנה ב לחרוש ולמשוך ולהנהיג והכי עדיף טפי דתני משיכה והנהגה בהדדי ובפרק במה בהמה (שבת דף נד) מייתי לה לחרוש ולמשוך. וכן במשנה שבסדר ירושלמי לא גרסי ולנהוג וכן במשניות כתובים בקלף. ולא ידעתי אמאי לא גרסי ולנהוג אמנם בפרק במה בהמה כתוב ברי"ף כי הכא]:

פרק ט

משנה א

אלא צמר. כתב הר"ב דכתיב מאה אלף כרים מאה אלף אילים צמר אין לך קרוי צמר סתם אלא צמר אילים כן הוא בירושלמי. וכלומר אילים וכרים וצמר מוסב על שניהם. ושניהם מין אחד אלא שאילים זכרים וכרים נקבות ולפיכך לא הוצרך הירושלמי לפרש שניהם. ומ"מ נראה דאסמכתא בעלמא ולאו דרשה גמורה הוא דהא הוצרך לומר צמר לומר ששלחם עם צמרם. ולא תימא גזוזים שלחם לו. ואילו אמר צמר אילים הייתי אומר שהצמר של אילים שלח ולא אילים עם צמרם. ומיהו י"ל דדייק דרשה גמורה מדלא כ'

בצמרם דהא איכא למטעי בצמר ולומר שצמר גפן או צמר אחר שלח לו אלא ודאי דליכא למטעי דאין לך צמר סתם אלא של אלו:

ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתן. במשנה ג פרק יא דמס' נגעים תנן דבגדים צבועים אינם מטמאי' בנגעי'. והני תרי כללי לא דמיין להדדי כדאי' בירושלמי דכלאים בין לבנים בין צבועים והכי נמי בגדי כהנים לבנים וצבועים:

אין הכהנים לובשים וכו'. כ' הר"ב דבבגדי כהנים וכו'. ור"ל כהנים הדיוטים ולהכי נקט בתר הכי אבנט דאילו בבגדי כ"ג איכא נמי מעיל אפוד וחשן. [*ומ"ש הר"ב בענין תולעת שני עיין מ"ש בריש פרק י"ד דנגעים בס"ד]:

[***אם רוב מן הגמלים מותר**. פירש הר"ב שהצמר נתבטל ברוב. וילפינן בפ"ק דחולין דף יא מאחרי רבים להטות דכל האסורים בטלים ברובא דאית' קמן. ובמידי דיבש ביבש. מין במינו אפילו מדרבנן אין צריך יותר. כדתנן במשנה ה ריש פרק ז דחולין. ובתר שמא אזלינן במין במינו. ואפילו אית לחד שם לווי. כדאיתא בפרק בתרא דע"ז]:

משנה ב

השיריים והכלך. כתב הר"ב מינים של משי הם. וסיים הרמב"ם וידמו כאילו הם צמר ופשתים מפני שהאחד מהמינים ההם חלק כמו הפשתן והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר ע"כ. ומ"ש הר"ב בפירוש כלך. הוא לשון הרמב"ם בחבורו ובר"פ במה מדליקין כתב לשון אחר. ומה שכתב וכן הקנבוס וכו' שהכל מכירין בו. אינו מוסב על והאידנא אלא בא לומר דהקנבוס שרי לעולם שהכל מכירין בו. ותדע דהא תנן לעיל הפשתן והקנבוס שטרפן זה עם זה. דרוב קנבוס מבטל למיעוט פשתן ש"מ שהיו מכירין בקנבוס. ואולי דכלפי שכתב הרא"ש ז"ל סוף פ"ט דנדה הביאו בטור יורה דעה סי' רצ"ח שאסר לקנבוס עם פשתן באשכנז לפי שלא היה מצוי וכו'. כתב הר"ב דהאידנא ר"ל בימיו מצוי והכל מכירים בו ושרי והרי הר"ב ז"ל היה שנת ר"ץ וזה זמן רב אחר הרא"ש ז"ל שממה שכתב הרא"ש בענין שנת השמטה בפ"ק דע"ז מבואר שעשה חיבורו בשנת ע"ג:

הכרים והכסתות. כתב הר"ב דמונחים על גבי מטה אפי' עשר מצעות וכו'. ירושלמי. ופירש הר"ש וז"ל מטה של חבלים [שנשקע] תחתיו וצדי הכר עולים עליו אבל [נסרים] של עץ קשה ואינו נשקע ע"כ:

[***ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בהם**. דאז חיישינן שמא תכרך וכו'. כמ"ש הר"ב בפירוש משנה ד]:

אין עראי לכלאים. כתב הר"ב דלבישת עראי לבישה וסיים הר"ש וז"ל ובריש התכלת מייתי לה ומשמע דאיירי בטלית קטנה אע"פ שאין הגדול יוצא בה עראי:
את המכס. וכ' הר"ש ובמוכס העומד מאליו מיירי דאי בסתם [מוכס] בלא כלאים אסור דדינא דמלכותא דינא ע"כ. וכמ"ש הר"ב בפי' לר"פ הגוזל בתרא וכן במ"ד פ"ג דנדרים. ומ"ש הר"ב ופליגא אאידך סתמא לקמן מתניתין ה. וכ"כ הר"ש. והרמב"ם לא פירש דפליגי. וכן בחבורו פסק לתרווייהו וכתב בכסף משנה שנראה שטעמו משום דהכא שאני דכוון שהוא לובש ממש הרי עבר על לא תלבש שעטנז אבל מוכרי כסות ותופרי כסות שאינם לובשים ממש אלא מעלים עליהם מותר אם אינו מתכוין. והאריך ליישב הגמ' דסוף הגוזל בתרא ואנו אין לנו כפי כוונת החבור אלא ליישב המשניות ופירושם:

משנה ג

[*__מטפחות הספג__. פירש הר"ב שמנגב וכו'. לשון ספוג שמקנחים בו דסוף פרק כא דשבת]:
[*__רבי אלעזר אוסר__. כתב הר"ב והלכה כרבי אלעזר. וכ"כ הרמב"ם בפירושו ובחבורו פרק י' מהלכות כלאים. ומסיק הכ"מ שכן פסקו בירושלמי]:

משנה ד

תכריכי המת. כתב הר"ב כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ומסיים הרמב"ם ואינם חייבים החיים לנהוג בהם איסור ולא שום מצוה ממצות הכתוב כגון ציצית ותפילין ומזוזות ודומה לאלו:
לא יתן המרדעת על כתפו. כתב בכ"מ וטעמא משום דלא שרינן מפני שהוא קשה אלא בהצעה שהוא מדרבנן אבל לא בהעלאה שהוא מדאורייתא:

משנה ה

[*__ובלבד שלא יתכוונו__. פירש הר"ב ואע"ג כו' מסיים הר"ש ופליגא אסתמא דלעיל. ע"כ. היינו משנה ב]:

משנה ז

ומנעל של זרב. פירש הר"ב מחופים מבפנים בלבדים וכו' ואין חוששין שמא פשתן מעורב בהם. ולא ידענו טעמא מאי דאין חוששין ולמה נאמר שעושי המנעל ההוא יהיו נזהרים למנוע אפי' חוט של פשתן אחד. והר"ש מפרש בהפך שמבפנים עושים פשתן ואין חוששין שמא יש ביניהם צמר. וגם לזה צריך טעם. והרמב"ם בחבורו כתב מנעל שהוא כלאים ואין לו עקב ומותר לפי שעור הרגל קשה הוא ואינו נהנה כשאר עור הגוף ומפרש כ"מ דזרב כלומר בימות החמה לובשים אותו ויש בו פשתן ולפעמים משימים

בו ג"כ צמר כדי ללובשו בימות הקור וכתב דמ"ש אין לו עקב לאו דוקא דהא עור העקב הוא הקשה שבעור הרגל אלא דצורתו של המנעל ההוא כך הוא. אבל בספרו ב"י לטור יו"ד סי' ש"א כתב ושמא י"ל דכל שיש לו עקב כיון דמיחזי כמלבוש אע"פ שאין הגוף נהנה ממנו אסור. ומ"ש הר"ב מחופים בלבדים. עיין במשנה דלקמן [*ואי לא מסתפינא אמינא אנא שיש דילוג תיבה אחת בלשון הרמב"ם ושכצ"ל ואין לו אלא עקב ולפ"ז יהיה מסכים עם מ"ש בפירושו שהוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלוך בה על היציעות והכסתות ע"כ. וכן הוא בארצות ישמעאל כאשר שמעתי. גם בימי חרפי ראיתי באשכנז ארץ מולדתי שהזקנים בימות החמה הלכו כך במנעל שאין לו אלא עור מתחת ולמעלה על האצבעות וכן קצת מצדדיו ומאחוריו ושאר כל כף הרגל אין עליו כלום ולפ"ז מ"ש [לפי] שעור הרגל כו' [פי'] כל תחתית הרגל]:

משנה ח

אלא טווי וארוג שנאמר לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. תימה דפתח בטווי וארוג וסיים בשוע טווי ונוז ובתוס' דפ"ק דיבמות ד' ה הקשה הר"י הלבן לר"ח שפירש כפי' הראשון שכתב הר"ב דלישנא דמתני' משמע דארוג היינו נוז כדתנן שנאמר וכו' וא"ת דע"כ לאו למדרש כל שעטנז קאתי מדלא קאמר אלא על שוע וטווי וארוג ולא מייתי שעטנז אלא וכו' ע"כ וא"ת אמאי תני ארוג י"ל דכמו דתני טווי משום דמנוטריקון נפקא ה"נ תני אריג דמדרשא דיחדו נפקא. ושע ונז דכתיב בהדיא לא הוצרך להתנות בהם ברישא. ולפירוש השני נמי י"ל דשוע שהוא לשון ארמי השגור בפי כל בימי התנאים וגם אחריהם הלכך לא איצטריך למתני דהא שע כתיב בהדיא ותרגומו ידוע אבל טווי דבנוטריקון וכן נמי אריג דנפקא לן מנוז שהיא מלה בלתי מפורסם פירושה שהוא ארוג ותדע דהא לפי' הראשון של הר"ב פירושה שזור הלכך איצטריך למתני. ומ"ש הר"ב דלפי' השני ליתי ליה פרכא איכא למיפרך דלמה לי קרא דנוז לאריגה מיחדו נפקא דדרשינן מיניה שתי תכיפות דהכי משמע כמו שכתב בפירוש הראשון וכל שכן אריג. [*והתוס' דיבמות הקשו ג"כ דמ"ש שוע וטווי דהוי כל אחד לבדו ונוז קאי אצמר ופשתן יחד ועוד הקשו מכח הסוגיא דפרק האשה (נדה דף סא ע"ב)] ולפירוש הרמב"ם קשה דפי' שוע מחליק פני הבגד הוו הני מלאכות שלא כסדרן. ובחבורו פסק בספ"ק בהפך ממ"ש בפירושו. ועיין שם בכ"מ:

ר"ש בן אלעזר אומר נלוז. לפי' הראשון של הר"ב שהוא פירוש רבינו תם בתוס' דפ' האשה במס' נדה ד' סא ע"ב מביאים שם בתוס' ראיה דנוז שזור כדקאמר הכא נוז נלוז

ומליז הוא לאביו שבשמים אנטור"ש הוא בלע"ז לשון עקש ופתלתול. ע"כ. [*ונלוז ל' עקום כמו אל יליזו מעיניך הרא"ש]:

ומליז הוא את אביו שבשמים. לשון הרמב"ם נוטה מן האמת ומרחיק רחמי הקדוש ברוך הוא ממנו לעברו מצות שצוה הקדוש ברוך הוא בדבר שאין בו תאוה שתכריחהו וזה עון גדול:

משנה ט

[***משיחות**. פירש הר"ב יתירים וחבלים עיין מ"ש במשנה ח פ"ג דסוכה]:

[***אף על פי שהרצועה באמצע**. כ' הר"ב שהרי מעשי' בכל יום והרא"ש כתב דהך שרי טפי ע"ש במס' נדה פרק האשה]:

משנה י

[***והשומטה בשבת פטור**. כתב הר"ב ולא הוי כקורע על מנת לתפור דחייב כדתנן במשנה ב פ"ז דשבת]: השק והקופה. מ"ש הר"ב וחברן יחד בשתי תכיפות. ז"ל הר"ש ותכף החתיכות זו בזו בב' תכיפות:

[***והקופה**. שהוא ג"כ דרך ללבשו עיין בס"פ כ"ד דכלי' ודלא כההיא דמ"ה פ"ו דמקואות]:

סליק מסכת כלאים